

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal
ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X
December / Aralık 2021, 25 (3): 1001-1020

**Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine
Dair Âyetleri Hz. Muhammed'in Tebşiri Özelinde Yorumlaması**

*Takhşīs in the Tafsīr: Muḳātil b. Sulaymān's Interpretation of Verses
regarded with Falsification of Bible in the Context of's Muḳammad's Tabşhīr*

Ayşe Uzun

Dr. Öğretim Üyesi, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assist. Prof., Yıldırım Beyazıt University, Department of Tafsīr
Ankara, Turkey
a.uzun@ybu.edu.tr orcid.org/0000-0002-5359-6827

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 28 February / Şubat 2021

Accepted / Kabul Tarihi: 23 August / Ağustos 2021

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2021

Pub Date Season / Yayın Sezonu: December / Aralık

Volume / Cilt: 25 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1001-1020

Cite as / Atıf: Uzun, Ayşe. "Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine Dair Âyetleri Hz. Muhammed'in Tebşiri Özelinde Yorumlaması [*Takhşīs in the Tafsīr: Muḳātil b. Sulaymān's Interpretation of Verses regarded with Falsification of Bible in the Context of's Muḳammad's Tabşhīr*]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 25/3 (Aralık 2021): 1001-1020.

<https://doi.org/10.18505/cuid.888132>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/pub/cuid>

Takḫṣīs in the Tafsīr: Muḳātil b. Sulaymān's Interpretation of Verses regarded with Falsification of Bible in the Context of s Muḳammad's Tabṣḫīr *

Abstract: Muḳātil b. Sulaymān's (d. 150/767) tafsīr named *al-Tafsīr al-kabīr*, is accepted as the first completed tafsīr that has reached us from the early sources of tafsīr literature. One of the issues that the mufassir, deals with emphatically by emphasizing the concealment of the Prophet's tabṣḫīr in the *Bible*. The Mufassir make a connection between the concealment of the Prophet's tabṣḫīr and the falsification of the Bible. When we examine the verses that Muḳātil commented to prove his claim related with falsification of these books, we encounter the phenomenon of takḫṣīs in tafsīr. Takḫṣīs is a term used in the literature of fiḫh method, in the sense of explaining with a word, with a proof, that some of the individuals it covers are meant. Considering the content of this term, it is understood that Muḳātil's takḫṣīs in tafsīr means limiting the meaning of words with many meanings to only one content. The main is-sue that prompted Muḳātil to make a takḫṣīs in tafsīr is falsification. The issue of falsification of the *Bible* has been a subject that attracted the attention of Muslim scholars. Because in the Qur'ān, the distortion of the Torah is described in the following verses: "ولا تلبسوا الحق بالباطل، يكتُمون، "they conceal", "confound not truth with falsehood", "وتكنموا الحق، "conceal the truth", "يكتبون الكتاب بأيديهم، "They write the book with their hands". The Qur'ān's statement on this matter encouraged the criticism of the scholars about the Torah. Among the issues criticized there are; tabṣḫīr of Muḳammad in previous books, the origin of the Torah, inaccuracy in chronological order, stylistic differences, information errors and contradictions. Among these criticisms directed at the People of the Book, Muḳātil focuses on tabṣḫīr. The main source that leads him to argue that Muḳammad was heralded in previous books is the verses of the Qur'ān. In addition to this, it is highly probable that the geography where the mufassir lived was also influential in shaping his criticisms. Considering the Jewish population in the neighborhoods where he lived, such as Balkh and Marw, it is possible for the commentator to develop a dialogue with the Jews, and it is also possible that his criticisms will be shaped within the framework of these dialogues. Muḳātil's falsification criticism is expressed in the context of the Prophet's tabṣḫīr. However, the mufassir's emphasis on tabṣḫīr goes beyond the criticism of falsification. The mufassir always keeps the issue alive on the reader's agenda with short phrases such as "كنتم / نعت محمد / صفة محمد، "Muḳammad's subject is hidden in the Torah", "بكتمان أمر محمد / نعت محمد / صفة محمد، "Muḳammad's qualification". As far as we can determine, there are fifty-two verses in *al-Tafsīr al-kabīr* that Muḳātil consider directly related to tabṣḫīr. He deals with the issue of distortion in thirty-eight verses. The number of verses that the mufassir associates with both distortion and tabṣḫīr is thirty-six. The number of verses that he does not associate with falsification but only about tabṣḫīr is twelve. Among them, it has been determined that Muḳātil made takḫṣīs in the interpretation of forty-eight verses in total. When we classify his takḫṣīs's, we can form a tidy framework under four main headings: in the interpretation of sila sentences, idioms and idiomatic expressions, determining the content of words, and indicates of pronoun. Since the thought of tabṣḫīr is one of the main motifs in the mind of the commentator, his tafsīr's follow a parallel course to this motif. In the interpretation of many verses, there are examples of interpretations that will legitimize this thought and confirm this claim. As a matter of fact, in the interpretation of the expression "يلون ألسنتهم بالكتاب" "While reading the Book, they bend their tongues" in the 78th verse of sūrat āl 'Imrān, it is said that Muḳammad's qualification in the Torah were deleted and other adjectives were written instead of it. In the tafsīr of the 37th verse of sūrat al-Nisā', there are the expressions like this: "The concealment of Muḳammad's tabṣḫīr and its removal from the Torah (بكتمان أمر محمد و محوه من التوراة)". Muḳātil narrowed the content of the expression, which has a wide meaning area. This narrowing of the meaning is technically considered an example of takḫṣīs. Other examples where takḫṣīs made in tafsīr are present in the interpretations of the phrases of guidance/aberration, right/false, belief/disbelief, verse, word, stinginess, knowledge, promise, declaration, turning away and the

* Bu makalenin ham hali, Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresinde (Skopje, Makedonya, 27 -30 Haziran 2019) sunulmuştur.

book of Allah. The tafsîr's extreme loyalty to the context is accompanied by his limiting the meaning of words with broad content to a narrow content.

Keywords: Tafsîr, Muḳâtil b. Sulaymân, *al-Tafsîr al-kabîr*, Takhsîs, Tabşîr.

Tefsirde Tahsis: Muḳâtil b. Suleymân'ın *Kitâb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine Dair Âyetleri Hz. Muhammed'in Tebşiri Özelinde Yorumlaması

Öz: Muḳâtil b. Suleymân'ın (öl. 150/767) *et-Tefsîru'l-kebir* adlı eseri, tefsir literatürünün erken dönem kaynaklarından bize ulaşan ilk tam tefsir kabul edilir. *et-Tefsîru'l-kebir*'de Kur'ân âyetlerini tefsir eden müfessirin, altını çizerek vurgulu bir şekilde ele aldığı meselelerden biri Hz. Peygamber'in tebşirinin *Kitâb-ı Muḳaddes*'te gizlenmesidir. Müfessir, *Kitâb-ı Muḳaddes*'te Hz. Peygamber'in müjdelendiğinin gizlenmesiyle bu kitapların tahrifi arasında irtibat kurar. *Kitâb-ı Muḳaddes*'in tahrifi iddiasından yola çıkan Muḳâtil b. Suleymân'ın bu iddiasını delillendirmek için tefsir ettiği âyetleri incelediğimizde tefsirde tahsis olgusuyla karşılaşırız. Tahsis fıkıh usulü literatüründe, 'âmm bir lafızla, kapsadığı fertlerden bir kısmının kastedildiğinin bir delille açıklanması anlamında kullanılan bir terimdir. Bu terimin muhtevası göz önünde bulundurulduğunda, Muḳâtil b. Suleymân'ın tefsirde tahsis yapmasının, pek çok anlama müsait lafızların anlamını sadece bir içerikle sınırlandırma anlamına geldiği anlaşılır. Muḳâtil b. Suleymân'ın tefsirde tahsis yapmaya sevk eden ana etken, tahrif konusudur. *Kitâb-ı Muḳaddes*'in tahrifi meselesi, Müslüman ilim insanlarının dikkatini çeken bir konu olagelmıştır. Zira Kur'ân'da, Tevrat'ın tahrifi *يُحَرِّفُونَ* "tahrif ediyorlar", *فَبَدَّلَ* "değiştirdi", *يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ* "dillerini eğip büküyorlar", *يَكْتُمُونَ* "gizliyorlar", *بِالْبَاطِلِ وَالْحَقِّ تَلْبِيسُوا* "hakki batılla karıştırmayın", *وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ* "hakikati saklamayın", *يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ* "Kitap'ı elleriyle yazıyorlar" ifadeleriyle zikredilmektedir. Kur'ân'ın bu husustaki beyanı, âlimlerin Tevrat'la alakalı tenkitlerini teşvik etmiştir. Tenkit edilen hususlar arasında Hz. Muhammed'in önceki kitaplarda müjdelendiği meselesi, Tevrat'ın kökeni, kronolojik sıralamada yanlışlık, üslup farklılığı, bilgi hataları ve çelişkiler vardır. Ehl-i Kitap'a yöneltilen bu eleştirilerin arasından, Muḳâtil b. Suleymân'ın yoğunlaştığı konu tebşirdir. Onu Hz. Muhammed'in önceki kitaplarda müjdelendiği meselesini savunmaya sevk eden ana kaynak Kur'ân âyetleridir. Bunun yanı sıra müfessirin yaşadığı coğrafyanın da onun tenkitlerini şekillendirmede etkili olması kuvvetle muhtemeldir. Belh ve Merv gibi onun yaşadığı muhitlerde Yahudi nüfusu hesaba katıldığında, müfessirin Yahudilerle diyalog geliştirmesi mümkün olduğu kadar, onun eleştirilerinin bu diyaloglar çerçevesinde şekillenmesi de muhtemeldir. Muḳâtil'in tahrif eleştirisi, Hz. Peygamber'in müjdelenmesi bağlamında dile getirilir. Fakat müfessirin tebşir vurgusu, tahrif eleştirisinin de ötesine geçer. Müfessir "كُتِمَ أَمْرٌ مُحَمَّدٌ / نَعَتٌ مُحَمَّدٌ / صِفَةٌ مُحَمَّدٌ" Muhammed'in konusunun Tevrat'ta gizlenmesi", "كُتِمَ أَمْرٌ مُحَمَّدٌ / نَعَتٌ مُحَمَّدٌ / صِفَةٌ مُحَمَّدٌ" Muhammed'in sıfatı" şeklinde kısa ibarelerle meseleyi okurun gündeminde daima canlı tutar. Tespit edebildiğimiz kadarıyla *et-Tefsîru'l-kebir*'de Muḳâtil b. Suleymân'ın tebşirle doğrudan alakalı bulduğu elli iki âyet vardır. Tahrif meselesini ise otuz sekiz âyette ele alır. Müfessirin hem tahrif hem de tebşirle ilişkilendirdiği âyet sayısı otuz altıdır. Onun tahrifle irtibatlandırılmayıp sadece tebşirle alakalı gördüğü âyet sayısı on ikidir. Bunların arasından toplam kırk sekiz âyetin tefsirinde Muḳâtil'in tahsis yaptığı tespit edilmiştir. Onun yaptığı tahsisleri tasnif ettiğimizde; sıla cümlelerinin, deyimlerin ve deyimsele ifadelerin tefsirinde, kelimelerin içeriğini belirlerken ve zamirin mercii konusunda yaptığı tahsisler olarak dört temel başlıkta derli toplu bir çerçeve oluşturabiliriz. Tebşir düşüncesi, müfessirin zihninde ana motiflerden biri olduğu için onun tefsirleri bu motife paralel bir seyir izler. Pek çok âyetin tefsirinde, bu düşüncüyü meşrulaştırarak ve bu iddiayı teyit edecek düzeyde yorum örnekleri bulunur. Nitekim Âl-i İmrân 78. âyette *يَلْوُونَ أَلْسِنَتَهُمْ بِالْكِتَابِ* "Kitap'ı okurken dillerini eğip bükerek" ifadesinin tefsirinde, Hz. Muhammed'in Tevrat'taki sıfatlarının silinip bunun yerine başka sıfatların yazıldığı söylenirken; en-Nisâ 37. âyetin tefsirinde, "Muhammed'in tebşirinin gizlenmesi ve Tevrat'tan silinmesi" (*يَكْتُمُونَ أَمْرَ مُحَمَّدٍ وَحَوَّهَ مِنَ التَّوْرَةِ*) ifadeleri yer alır. Yine es-Saf 8. âyette *يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ* "Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler" lafzı Yahudilerin ve Hıristiyanların Tevrat'ta ve İncil'de yer alan Hz. Muhammed'in meselesini ve onun dinini gizledikleri şeklinde tefsir edilmiştir. Oysa "Allah'ın nuru" ifadesiyle anlatılan Kur'ân'dır. Müfessirin

1004 | Ayşe Uzun. Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine...

seçtiği tebsir anlamı ise Kur'ân'ın içeriğinden bir kesittir. Böylece Muḳātil geniş anlam alanına sahip ifadenin muhtevasını daraltmıştır. Söz konusu anlam daraltma işi, teknik olarak tahsis örneği sayılır. Tefsirde tahsisin gerçekleştiği diğer örnekler; hidâyet/dalâlet, hak/bâtil, iman/küfür, âyet, kelime, cimrilik, ilim, vaat, beyan, yüz çevirmek ve Allah'ın kitabı ibarelerinin tefsirlerinde mevcuttur. Müfessirin bağlama aşırı sadakati geniş içeriğe sahip lafızların anlamını dar bir muhtevayla sınırlandırmasını beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Muḳātil b. Suleymān, *et-Tefsîru'l-kebîr*, Tahsis, Tebsir.

Giriş

Tefsirler, âyet yorumlarının satır aralarında yazıldıkları dönemin ilmî, kültürel, sosyal ve siyasî atmosferini okumaya imkân vermektedir. İslam düşüncesinin teşekkülü döneminde yazılıp bize ulaşan ilk tam tefsir olarak kabul edilmesi hasebiyle Muḳātil b. Suleymān'ın (öl. 150/767) *et-Tefsîru'l-kebîr* adlı eseri de hem yazıldığı devrin Kur'ân tasavvuru hakkında bilgi vermekte hem de kendisinden sonra telif edilen tefsirler için örnek teşkil etmektedir.¹

Bu çalışmanın konusu Muḳātil b. Suleymān'ın *et-Tefsîru'l-kebîr* adlı eseri özelinde tefsirde tahsistir. Mezkûr tefsirde müellifin, *Kitāb-ı Muḳaddes*'in tahrifini ve Kur'ân âyetlerini yorumlarken tahsis² yapması dikkat çekmektedir. Bu minvalde, *et-Tefsîru'l-kebîr*'de tahsis yapıldığını tespit ettiğimiz kırk sekiz âyetin tefsiri metin analizi yöntemiyle incelenecektir. Amacımız bu âyetlerin tefsirinde Muḳātil'in yaptığı tahsislerin açığa çıkartılmasıdır. Bunun için müfessirin her iki meseleye yaklaşımında bizzat kendi ifadelerinden hareket edilecektir. Onun nazarında *Kitāb-ı Muḳaddes*'te Hz. Peygamber'in tebsirinin gizlenmesi, bu kitapların tahrifi anlamına gelmektedir. Sonuç olarak tahrif iddiasından yola çıkan Muḳātil'in, Hz. Peygamber'in *Kitāb-ı Muḳaddes*'te müjdelendiğini ispat edebilmek amacıyla tefsirinde tahsis yaptığı ortaya konmaya çalışılacaktır.

1. *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifi Meselesi ve Muḳātil'in Bu Konuya Yaklaşımı

İslamî kaynaklarda *tahrif* kelimesi önceki kutsal kitapların metninin yahut manasının bozulması anlamında kullanılmaktadır.³ Kur'ân'da, Tevrat'ın tahrifi *يُحَرِّفُونَ* "*tahrif ediyorlar*", *فَبَدَّلَ* "*değiştirdi*", *يَلُونُ السِّتْرَهُمْ* "*dillerini eğip büküyorlar*", *يَكْتُمُونَ* "*gizliyorlar*", *وَلَا تَتَّبِعُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ*, "*hakki batılla karıştırmayın*", *وَتَكْتُمُوا الْحَقَّ*, "*hakikati saklamayın*", *يَكْتُمُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ*, "*Kitap'ı elleyle yazıyorlar*" ifadeleriyle gündeme getirilmektedir.⁴

¹ Muḳātil b. Suleymān'ın kendisinden sonra yazılan tefsir kitaplarına etkisi, üzerinde durulması gereken bir konudur. Onun Taberî ve İbn Ebî Hâtim tefsirlerine etki etmediğini iddia edenler olduğu gibi (Mehmet Akif Koç, Adrew Rippin) aksi yönde kanaat bildiren (Ekrem b. Muhammed el-Eserî) de olmuştur. Mehmet Akif Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi es-Sâlebî (427/1036) Tefsirinde Muḳātil b. Suleymān (150/767) Rivâyetleri* (Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2005), 95; Anthony Hearle Johns, "Muḳātil b. Sulayman", *The Qur'an: An Encyclopedia*, ed. Oliver Leaman (Usa: Routledge, 2006), 429; Ekrem b. Muhammed Eserî, *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî* (Ürdün: Dâru İbn Affân, hicrî 1425), 574; Hanan Abdülğaniy el-Muhteseb, *Muḳātil b. Suleymān ve Menhecuhû fi't-Tefsîr* (Amman: Câmîatü'l-Ülûmî'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 237-38.

² 'Âmm bir lafızla, kapsadığı fertlerden bir kısmının kastedildiğinin bir delille açıklanması anlamında fıkıh usulü terimi (Ferhat Koca, "Tahsis", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021).

³ Halîl b. Ahmed el-Ferâhidi, *Kitâbü'l-'Ayn*, thk. 'Abdülhamîd Hindâvî (Beirut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 1/305; Muhammet Tarakçı, "Tahrif", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021). Tarakçı'ya göre tahrif kelimesi kutsal kitapların metinlerindeki bozulma değil yorum düzeyindeki bozulma anlamına gelmektedir. Bu kelime Peygamberden sonraki asırlarda İslam düşüncesinin gelişimi sürecinde anlam değişmesine uğramıştır. Muhammet Tarakçı, "İslam Kaynaklarında İncil Tartışmaları", *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları*, ed. Abdurrahman Küçük (Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004), 259.

⁴ el-Bakara 2/42, el-Bakara 2/59, el-Bakara 2/75, el-Bakara 2/79, el-Bakara 2/89, el-Bakara 2/159, el-Bakara 2/174, Âl-i İmrân 3/71, Âl-i İmrân 3/78, en-Nisâ 4/46, el-Mâide 5/13, el-Mâide 5/41; Hakan Uğur, *Tevrat'ın Kur'ân'a Arzı* (Bursa: Emin Yayınları, 2011), 60-70; Tarakçı, "Tahrif".

İncil'i tahrifi bağlamında Kur'ân'da en-Nisa 171. ve el-Mâide 14-15. âyetlerde⁵ Hıristiyanların kendilerine vahyedilen şeyleri gizledikleri, unuttukları, kendilerine vahyedilenden farklı şeyler söyledikleri belirtilir. Bunların dışında her iki grubu içerecek şekilde Ehl-i Kitap'ın yaptığı tahrifile ilgili olarak el-Bakara 75, 79, 85. ve Âl-i İmrân 78. âyetler sıklıkla zikredilmektedir.⁶

Müslümanlar ile Yahudiler Tevrat'ın tahrife uğradığı konusunda hemfikirdir. Bununla birlikte söz konusu tahrifin nicelik ve niteliği tartışmalıdır. Kur'ân Yahudilerin Tevrat'ta hangi ölçüde değişiklik yaptığı hakkında detaylı bilgi vermemektedir.⁷ Örneğin tasdik âyetleri,⁸ diğer *Kitâb-ı Muḳadde's*in bütünüyle tahrif edilmediğini göstermektedir. Dolayısıyla elimizde Tevrat ve İnciller'in ne kadarının muharref ne kadarının sağlam olduğunu belirleyecek nesnel bir ölçüt yoktur. Her ne kadar Müslümanlar açısından bu iki kitabın sahihliği, Kur'ân'ın metnine ve genel söylemine mutabık olmalarıyla mukayyet görülsün⁹ de bu mutabakatı tespit edecek objektif bir kriter yoktur.

Müslüman bilim insanlarının Ehl-i Kitap'a yönelik tenkitleri daha ziyade ulûhiyyet ve nübüvvetle alakalıdır. Bilhassa Yahudilik söz konusu olduğunda eleştirilerin temel konusu Hz. Muhammed'in nübüvvetiyle alakalı olmuştur.¹⁰ Zira Hz. Muhammed'in önceki kitaplarda müjdelendiği meselesi, Tevrat'ın kökeni, kronolojik sıralamada yanlışlık, üslup farklılığı, bilgi hataları, çelişkiler gibi diğer eleştiri konuları arasından en dikkat çeken boyutu olmuştur. Müslüman ulemaya göre Hz. Muhammed'in tebşiri onun nübüvvetini ispat eden yollardan biridir. Nitekim el-A'râf 157. ve es-Saf 6. âyetler onun önceki kitaplarda müjdelendiğini bildirmektedir. Onlar bu âyetlerden hareketle mevcut Tevrat ve İnciller'de Muhammed ismi bulunmadığı için bu metinlerin tahrif edildiği yargısına varmışlardır.¹¹ Kutsal kitapların kısmen tahrif edildiğini düşünen İslam âlimleri ise Hz. Muhammed ile ilgili müjdeyi İncil metinlerinde aramışlardır.¹² Bu aramaları sonucunda Yuhanna İncilindeki *parakletos* kelimesinin Kur'ân'da zikredilen müjdeye delalet ettiğini iddia etmişlerdir. Oysa Hıristiyanlara göre *parekletos* Ruhü'l-kudüs'e işaret etmektedir.¹³ Müslüman araştırmacılar reddiye sadedinde kaleme aldıkları eserlerde *Ahmed* kelimesinin ve *melekûtullah*'ın Grekçe, Süryânice ve İbrânice karşılıklarının etimolojisini yapmışlardır.¹⁴ Zaman zaman Hz. Muhammed'in kutsal kitaplarda müjdelendiği

- ⁵ Kur'ân-ı Kerim Meâli, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2011).
- ⁶ Mustafa Sinanoğlu, "İslam Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021).
- ⁷ Baki Adam, "Tevrat'ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (1997), 384-85, 397-99.
- ⁸ Yûnus 10/94; Âl-i İmrân 3/93; el-Mâide 5/47; Bakara 2/97-101; en-Nisâ 4/47; el-Mâide 5/48; el-En'âm 6/92; Yûnus 10/37; Yûsuf 12/111; el-Ahkâf 46/12 ve er-Rûm 30; 87/18-19. Âyetlerin tespiti için bk. Muhammet Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu", *Usûl* 2 (2004), 44.
- ⁹ Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu", 54.
- ¹⁰ Mustafa Sinanoğlu, "Reddiye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021).
- ¹¹ Tarakçı, "Tahrif; Sinanoğlu, "Hıristiyanlık". Çağdaş araştırmalarda Tevrat'ta ve İncil'de "Ahmed" anlamına gelebilecek bazı kelimeler tespit edilmiştir. Bu tespit, Yahudilerin metin tahrifi yaptığı iddiasına ters düşmektedir. bk. Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu", 52.
- ¹² Casim Avcı, "Muhammed" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021).
- ¹³ Mehmet Aydın, "Faraklit", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021). Abbasiler döneminde yaşayan Hıristiyan ilahiyatçı Theodoros Ebû Kurre (öl. (825?), Yuhanna İncili'nin 14:16 pasajındaki parakletos'a atıfta bulunarak Hz. Muhammed'in İncil'de müjdelendiği söylemini şu iki gerekçeye dayanarak reddeder: 1. Eski Peygamberlerin Hz. Muhammed'den bahsetmeyişi 2. Hz. Muhammed'in şahsiyetinde işaretler yoluyla oluşan inancın olmayışı. bk. Zafer Duygu, *İslâm ve Hıristiyanlık Hıristiyanlara Göre İki Dinin Karşılaşması ve İlk Etkileşimler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2021), 420-424.
- ¹⁴ Mehmet Aydın, "İncil ve Salıb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021).

1006 | Ayşe Uzun. Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine...

bilgisinin abartılı yorumları da yapılmıştır. Buna göre Hz. Muhammed sadece Tevrat ve İncil'de değil aynı zamanda Hindu, Zerdüş ve Budist kutsal kitaplarında da müjdelenmiştir.¹⁵

Muḳātil'i tebşir düşüncesini savunmaya sevk eden en temel kaynak Kur'ân âyetleridir. Ayrıca siyasi boyut olarak, Ömer b. Abdülazîz (öl. 101/720) ile Bizans imparatoru III. Leo (öl. 122/740) arasında Hz. Peygamber'in nübüvvetinin Kutsal Kitap'ta haber verildiği hakkında yapılan mektuplaşmalardan¹⁶ Muḳātil'in haberdar olması muhtemeldir. Muḳātil'in tahrif yaklaşımlarıyla alakalı değinilmesi gereken önemli hususlardan biri yaşadığı coğrafyanın onun *Kitāb-ı Muḳaddes*'in tahrifine yönelik eleştirisini etkilemesi konusudur. Yaşadığı coğrafyada özellikle Belh ve Merv'de Yahudi varlığı göz önünde bulundurulursa bu durumun onun Yahudilerle irtibat kurmasına zemin hazırladığı kadar onlara yönelik eleştirisini şekillendirmiş olması imkân dâhilindedir.¹⁷

Yukarıda da belirttiğimiz gibi tahrif meselesi, Hz. Peygamber'in müjdelenmesi sadedinde zikredilmektedir. Tespitlerimize göre onun tefsirinde tebşirle doğrudan ilişkilendirilen elli iki âyet yer almaktadır.¹⁸ Bu âyetlerin surelere göre dökümü şöyledir: el-Bakara 20, Âl-i İmran 7, en-Nisâ 3, el-Mâide 7, el-En'âm 3, el-A'râf 1, el-İsrâ 1, eş-Şuâra 1, el-Ankebût 2, Muhammed 1, el-Fetih 1, el-Hadîd 1, es-Saf 2 ve el-Beyyine 1. Âyet. Bu dağılıma bakıldığında, tebşir meselesinin büyük ölçüde Medenî surelerde söz konusu edildiği görülmektedir. Kutsal Kitap'ın yani Tevrat'ın tahrifinin metin düzeyinde mi yoksa yorum düzeyinde mi gerçekleştiği sorunu, Muḳātil'in öncelikli ilgi alanına girmez. Her ne kadar Muḳātil'in Kutsal Kitap'a metin düzeyinde tahrif eleştirisi yöneltmediği iddia edilse de¹⁹ bu iddia gerçeği yansıtmamaktadır. Zira müellif Âl-i İmrân 78. âyette *يلوون السننهم بالكتاب "Kitap'ı okurken dillerini eğip bükerek"*

¹⁵ Celil Kiraz, "Hz. Muhammed (Sav)'in Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelenmesi (Tebşîrât)", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2001), 231-60.

¹⁶ Casim Avcı, *İslâm-Bizans İlişkileri* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2003), 114-118.

¹⁷ Ömer Türker, "Muḳātil b. Suleymān", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021). Alanna E. Cooper, *Negotiating Identity in the Context of Diaspora, Dispersion and Reunion: The Bukharan Jews and Jewish Peoplehood* (New York: Columbia University, Doktora Tezi, 2000); Michael Zand, "Bukharan Jews", *Encyclopedia Iranica (EI)* (Erişim 28 Şubat 2021); Elkan Nathan Adler, *Jews in Many Lands* (Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1905); Durmuş Arık, *Buhara Yahudileri* (Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005), 23-69; Walter J. Fischel, "The Rediscovery of the Medieval Jewish Community at Firizkuh in Central Afghanistan", *Journal of the American Oriental Society* 85 (1965), 148-149; Seda Yılmaz Vurgun, "Seyahatnamelerin Işığında Ondokuzuncu Yüzyılda Merv Şehri", *History Studies* 5/3 (2013), 243; Yasin Meral, *Yahudi Geleneğinde Kur'ân ve İbraniye Kur'ân Çevirileri* (Ankara: Divan Yayınları, 2016), 27. Müfessirin Yahudilerle irtibata geçmesinin, onun yaşadığı dönem ve coğrafyada hâkim olan ilim dili Arapça kanalıyla mümkün olabileceği hakkında kaynaklar için bk. Marina Rustow, "Jews and the Muslims in the Eastern Islamic World", *History of Jewish-Muslim Relations: From the Origins to the Present Day*, ed. Abdelwahab Meddeb ve Benjamin Stora (Usa: Princeton University Press, 2013); Yasin Meral, *İbn Meymun'un Eserlerinde İslam ve Müslümanlar* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012), 19-20; Yasin Meral, "Ortaçağ Yahudileri arasında Judeo-Arabik Kullanımı", *Bütün Yönleriyle Yahudilik* (Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012), 331; Yasin Meral, "Orta Çağ Yahudi Dünyasında İslam Algısı", *Milel ve Nihal* 10/1, 73; Bernard Lewis, *İslam Dünyasında Yahudiler*, çev. Bahadır Sina Şener (Ankara: İmge Yayınları, 1996), 91-93; Khalü Athamina, "Emevî Hilafetinde Arap İskânı", çev. Saim Yılmaz, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000); Nuh Arslantaş, *İslam Toplumunda Yahudiler* (İstanbul: İz Yayınları, 2011), 26.

¹⁸ Tebşirle ilgili âyetler: el-Bakara 2/16, 2/40, 2/41, 2/42, 2/44, el-Bakara 2/76-77, 2/79, el-Bakara 2/83, 2/89, el-Bakara 2/90, 2/91, el-Bakara 2/101, el-Bakara 2/118, el-Bakara 2/121, el-Bakara 2/140, el-Bakara 2/159-160, el-Bakara 2/174-175, el-Bakara 2/209, Âl-i İmrân 2/19, Âl-i İmrân 2/71-72-73, Âl-i İmrân 3/78, Âl-i İmrân 3/81, Âl-i İmrân 3/187, en-Nisâ 4/37, en-Nisâ 4/46-47, el-Mâide 5/13-15, el-Mâide 5/41, 5/44, el-Mâide 5/64, 5/66, 5/68, el-En'âm 19-20, el-En'âm 6/91, el-A'râf 7/157, el-İsrâ 17/108, eş-Şuarâ 26/196, el-Ankebût 29/48-49, Muhammed 47/32, el-Fetih 29, el-Hadîd 57/24, es-Saf 61/6, 61/8, el-Beyyine 98/4.

¹⁹ Gordon Nickel, "Early Muslim Accusations of Tahrif: Muqatil ibn Sulayman's Commentary on Key Qur'anic Verses", *The Bible in Arab Christianity*, ed. David Thomas (Leiden: Brill, 2007), 212, 222-23.

ifadesinin tefsirinde, Hz. Muhammed'in Tevrat'taki sıfatlarının silinip bunun yerine başka sıfatların yazıldığı söylenmektedir.²⁰ Aynı şekilde en-Nisâ 37. âyetin tefsirinde, "Muhammed'in tebşirinin gizlenmesi ve Tevrat'tan silinmesi (بكتمان أمر محمد و محوه من التوراة)" ifadeleri yer alır.²¹ Dolayısıyla Muḳātil'in Tevrat'ın hem metin hem de yorum düzeyinde tahrif edildiği düşüncesinde olduğunu söyleyebiliriz. Fakat tefsirinde çoğunlukla "كتم أمر محمد / بكتمان أمر محمد" Muhammed'in konusunun Tevrat'ta gizlenmesi", "نعت محمد / صفة محمد / Muhammed'in sıfatı"²² şeklinde kısa ibarelerle meseleyi izah ettiği için müfessirin tahrifin sadece yorum tahrifiyle ilgilendiği şeklinde bir yargı söz konusu olmuştur. Bu durum, onun tebşir konusunu öne çıkartmasından kaynaklanmaktadır. Her ne kadar müfessir tahriften yola çıkarak tebşiri ispat etme çabasında olsa da tebşir vurgusu, tahrif meselesinin tefsirde örtük kalmasına neden olmuştur.

Müfessirin tebşir konusunu ele aldığı pasajlarda tahrif suçlamasını özellikle Kur'ân'ın nüzul aşamasına muhatap olan Medine Yahudilerine yönelttiğini söyleyebiliriz.²³ Ona göre Hz. Peygamber'in Arap kökenli olması Yahudilerin kıskançlığına sebep olmuştur. Bu kıskançlık onları Tevrat'ta peygamberin tebşirini gizlemeye sevk etmiştir. Öyleyse Muḳātil, Tevrat'ın Medine Yahudilerine kadar tahriften uzak, sahih bir biçimde ulaştığı kanaatinde olmalıdır. Çünkü sıhhati tartışmalı bir kitaba kendi nazariyesini dayandırması çelişki olurdu. Ayrıca tahrifin diğer boyutlarıyla ilgilenmemesi de bunu desteklemektedir.²⁴

²⁰ Ebu'l-Hasan Muḳātil b. Suleymān b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, thk. Ahmed Ferid (Beyrut: Dâru'l Kütübî'l-İlmiyye, 2003), 1/178.

²¹ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/229.

²² Tespit edebildiğimiz kadarıyla Muḳātil tebşire konu olan âyetleri incelerken on dört âyette yirmi üç defa "na'tu Muhammed" ve yirmi altı âyette otuz üç defa "emru Muhammed" ibarelerini kullanmıştır. Ayrıca bu bağlamda iki âyette "sıfatu Muhammed", altı âyette "b'asu Muhammed" ve "mektûben indehum fi't-Tevrat" ibareleri de kullanılmaktadır. Gordon Nickel ise Muḳātil'in Hz. Peygamber ile alakalı ifadelerini şöyle tasnif etmiştir: emr-matter: el-Bakara 2/41, 2/42, 2/44, 2/76, 2/140, 2/174, Âl-i İmrân 3/71, 3/73, 3/78, 3/187, en-Nisâ 4/37, el-Mâide 5/15, 6/91; n'at-discription: el-Bakara 2/16, 2/42, 2/44, 2/79, Âl-i İmrân 3/70, 3/72, 3/78, en-Nisâ 4/37; sıfa-character: en-Nisâ 4/46; b'aş-sending: el-Bakara 2/41; beyân-declaration: el-Bakara 2/44, en-Nisâ 4/46. Muḳātil'in tefsirinde "n'at" kelimesinin kullanımını inceleyen araştırmada mezkûr kelimeden hareketle müfessirin hangi dil ekolüne mensup olduğu hakkında yapılan değerlendirmeler için bk. Cornelis Henricus Maria Versteegh, *Arabic Grammar and Qur'anic Exegesis in Early Islam* (Leiden, New York, Köln: Brill, 1993), 140. Ayrıca görebildiğimiz kadarıyla Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde "ismu Muhammed" şeklinde bir kullanım yoktur. Bu durum, Muḳātil sonrası âlimlerden İbn Kayyim el-Cevziyye'nin dile getirdiği gibi Tevrat ve İncil'de Hz. Peygamber'in isminin aranmaması gerektiği hususuyla alakalıdır. Ona göre Hz. Muhammed Tevrat'ta vasıflarıyla anlatılmıştır. Hz. Muhammed'in ismiyle zikredildiği kanaati avam arasında yaygındır. bk. Meral, *İbn Meymun'un Eserlerinde İslam ve Müslümanlar*, 111.

²³ Muḳātil'in İsrailiyat bilgisi, onun *et-Tefsîru'l-kebir*'de nüzul dönemi Yahudilerini esas aldığı görülmektedir. Onun, tefsirinde kullandığı "kaleti'l-yaḥûd", "İbn Sûriya ve ashabuhu", "yaḥûdu ehli'l-Medine", "sel beni israile/yaḥûdu'l-medine", "Yaḥûd-u Kaynuka", "mine'l-lezine hâdu/el-yaḥûd", "Kavmi Tu'me Kays b. Zeyd, Kinâne b. Ebi'l-Hakîk, Ebu Râfi kulluhum Yaḥûd", "kaleti'l-Yaḥûd/Yaḥûdu'l-Medine", "mine'l-lezine hâdu/Yaḥûdu'l-Medine", "ellezine hâdu/el-yaḥûd", "Yaḥûdu'l-Medine", "Yaḥûdu'l-Hayber", "sefeleti'l-Yaḥûd", "Yaḥûd-u Kurayza", "Yaḥûd-u Yesrib", "Yaḥûd Ehl-i Qurayza", "Yaḥûdu Beni Qurayza", "Yaḥûd-u Beni'n-Nadîr", "Yaḥûdu'l-Medine", "Yaḥûdu Hayber" şeklindeki ifadeler bu hususta delil sunmaktadır. (el-Bakara 2/113, el-Bakara 2/139, el-Bakara 2/211, Âl-i İmrân 3/181, en-Nisâ 4/46, en-Nisa 4/114, el-Mâide 5/18, el-Mâide 5/41, el-Mâide 5/44, el-Enfâl 8/27, 8/55, 8/61, 8/62; el-Kehf 18/9, el-Ahzâb 33/10, el-Ahzâb 33/26, el-Haşr 59/2, el-Cuma 62/6.) Bütün bu ifade biçimleri, Muḳātil b. Suleymān'ın tarihsel ve metinsel bağlama sadakatinin göstergesidir. Müfessirin Kur'ân âyetlerini tefsir ederken nüzul dönemini esas aldığına işaret eden bu veriler önemli olmakla birlikte onun *et-Tefsîru'l-kebir*'de Yahudileri yoğun bir şekilde tefsirine konu etmesinde yaşadığı sosyal ortamın rolü de büyüktür. Onun tefsirini kaleme alırken Medine Yahudilerine eleştirel bir tutum sergilemesinin ardında aynı çağı ve coğrafyayı paylaştığı Yahudilerin etkisinin olması mümkündür.

²⁴ Dinler tarihi araştırmacıları, Hz. Peygamber döneminde Tevrat'ın tahrifinin ancak yorum düzeyinde olabileceğini söylemektedirler. Çünkü o dönemde hem Tevrat'ın Arapça tercümesi yoktur hem de İbrance Tevrat nüshası Hz. Peygamber'den yaklaşık olarak beş asır önce son şekline ulaşmıştır. Tev-

1008 | Ayşe Uzun. Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine...

Muḳātil'in Tevrat'ın tahrifine yönelik eleştirisi Kur'ân âyetleri üzerine temellenmiştir. Müfessir Tevrat ve İncil'in tahrifi tartışmalarını Kur'ân'dan delillendirmek için sıkça kullanılan بحرفون "tahrif ediyorlar"²⁵, يلونون "eğip büküyorlar"²⁶, كتم-يكتمون "saklıyorlar"²⁷ ve تلبسوا "karıştırmayın"²⁸ kelimelerinin tefsirini yaparken, söz konusu tahrifin Hz. Peygamber'in tebşirinin gizlenmesi hususunda olduğunu iddia etmektedir. Tebşir bağlamında delil olarak kullanılan el-En'âm 20. âyette yer alan يَغْرِفُونَ كَمَا يَغْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ "Onu oğullarını tanıdıkları gibi bilirlirler" ifadesini, Hz. Muhammed'in sıfatlarını bildikleri şeklinde tefsir etmiştir.²⁹ es-Saf 6. âyette وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَمُبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنَ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدُ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُّبِينٌ "Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti. Fakat o, kendilerine açık deliller getirince: Bu apaçık bir büyüdür, dediler." tebşir konusu müfessire göre te'vile yer vermeyecek kadar açıktır.³⁰ Nitekim müfessir bu âyetin tefsirinde Hz. İsa'dan sonra gelecek olan Ahmed ismindeki peygamberin Süryanicede *Faraklita* şeklinde adlandırıldığını ifade etmektedir.³¹

Muḳātil b. Suleymān, *Kitāb-ı Muḳaddes*'in tahrifi konusunu tefsirinde otuz sekiz âyette ele almaktadır. Tahrif meselesini değerlendirdiği âyetlerde Peygamber'in *Kitāb-ı Muḳaddes*'te müjdelendiği iddiasına yer vermektedir. Ancak onun tahrif iddiasını gündeme getirdiği âyet yorumlarında dahi tebşir meselesini ele aldığı tespit edilmiştir. Nitekim tahrif meselesini otuz sekiz âyette değerlendiren müfessirin tebşirle irtibatlandığı âyet sayısı elli ikidir. Muḳātil hem tahrif hem de tebşirle alakalı gördüğü otuz altı âyetin tefsirinde ve tahrifle ilgi kurmayı sadece tebşirle ilgili bulduğu on iki âyetin tefsirinde toplam kırk sekiz âyette tahsis yapmıştır.³² Muḳātil b. Suleymān'ın tefsirinde tahrif, tebşir ve tahsise yer verdiği kısımlar aşağıdaki şekil üzerinde görülmektedir.

rat'ın Arapçaya ilk ve en önemli tercümesi, Saadia Gaon (Yusuf Feyyûmî) tarafından X. yüzyılda yapılmıştır. bk. Ömer Faruk Harman, "Ahd-i Atik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021); Tarakçı, "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'ân Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu", 5.

²⁵ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsiru Muḳātil b. Suleymān*, 1/232, 287.

²⁶ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsiru Muḳātil b. Suleymān*, 1/178.

²⁷ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsiru Muḳātil b. Suleymān*, 1/45, 82, 89, 92, 208, 229.

²⁸ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsiru Muḳātil b. Suleymān*, 1/45,176.

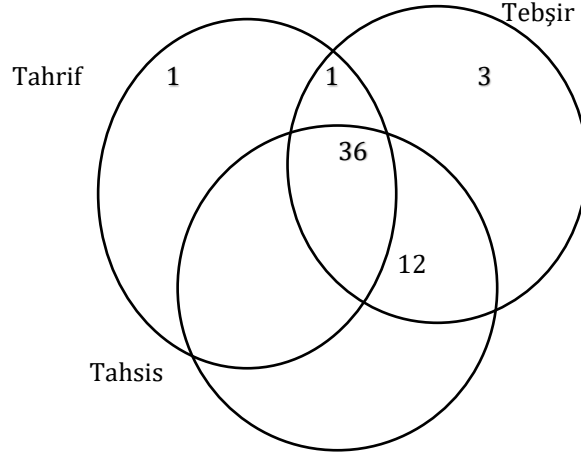
²⁹ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsiru Muḳātil b. Suleymān*, 1/340.

³⁰ es-Saf 61/6. âyette sadece İncil'de müjdelendiği zikredilirken Muḳātil 6-8. âyetlerin tefsirinde hem Tevrat hem de İncil'de Muhammed'in meselesinin ve dininin gizlendiği yorumunu yapmıştır. bk. Muḳātil b. Suleymān, *Tefsiru Muḳātil b. Suleymān*, 3/356.

³¹ Hz. Peygamber'in tebşirini müellifler genellikle el-Bakara 2/146, el-En'âm 6/20 ve es-Saf 61/6. âyetleriyle açıklamaktadırlar. Muḳātil ise bu üç âyet içerisinden el-En'âm ve es-Saf suresindeki âyetleri tebşirle irtibatlandırmaktadır. Ancak el-Bakara 2/146. âyette yer alan يَغْرِفُونَ كَمَا يَغْرِفُونَ أَبْنَاءَهُمْ ifadesini sebep-i nüzul bilgisine dayanarak Hz. Peygamber'in müjdelenmesiyle alakalı görmemektedir. Anlaşıldığı kadarıyla müfessire göre, bu âyette يَغْرِفُونَ cümlesindeki zamir Hz. Peygamber'i değil Kâbe'yi içermektedir. el-Bakara 2/146. âyetin inmesine vesile olan olay, Yahudilerin Hz. Peygamber'e Kâbe'yi tavaf etmesinin nedenini sormalarıdır. Hz. Peygamber onların sorularına cevaben, Tevrat'ta Kâbe'nin kible olduğu bilgisinin bulunduğunu söylemiştir. bk. Muḳātil b. Suleymān, *Tefsiru Muḳātil b. Suleymān*, 1/85-86; Sinanoğlu, "Hıristiyanlık", 367.

³² Tebşirle ilgili 52 âyet şunlardır: el-Bakara 2/16, 2/40, 2/41, 2/42, 2/44, el-Bakara 2/76-77, 2/79, el-Bakara 2/83, 2/89, el-Bakara 2/90-91, el-Bakara 2/101, el-Bakara 2/118, el-Bakara 2/121, el-eBakara 2/140, el-Bakara 2/159-160, el-Bakara 2/174-175, el-Bakara 2/209, Âl-i İmrân 3/19, Âl-i İmrân 3/71-72-73, Âl-i İmrân 3/78, Âl-i İmrân 3/81, Âl-i İmrân 3/187, en-Nisâ 4/37, en-Nisâ 4/46-47, el-Mâide 5/13-15, el-Mâide 5/41, 5/44, el-Mâide 5/64, 5/66, 5/68, el-En'âm 6/19-20, el-En'âm 6/91, el-A'râf 7/157, el-İsrâ 7/108, eş-Şuarâ 26/196, el-Ankebût 29/48-49, Muhammed 47/32, el-Fetieh 48/29, el-Hadîd 57/24, es-Saf 61/6, 61/8, el-Beyyine 98/4. Ayrıca müfessirin tahrif çerçevesinde yorumladığı 38 âyet şunlardır: el-Bakara 2/16, 2/40, 2/41, 2/42, el-Bakara 2/75, el-Bakara 2/83, el-Bakara 2/101, Bakara, 2/121, Bakara 2/140, Bakara 2/159, Bakara 2/174-175, Âl-i İmrân 3/19, Âl-i İmrân 3/71-72-73, Âl-i İmrân 3/78, Âl-i İmrân 3/81, Âl-i İmrân 3/187, en-Nisâ 4/37, en-Nisâ 4/46, el-Mâide 5/13-15, el-Mâide 5/41, 5/44, el-Mâide 5/64, 5/66, 5/68, el-En'âm 6/19-20, el-En'âm 6/91,

Şekil 1: Muḳâtil b. Sulaymân'ın Tefsirinde Tahrif, Tebşir ve Tahsise Yer Verdiği Kısımların Kesişimi

2. Muḳâtil b. Sulaymân'ın Tahrif ve Tebşirle İrtibatlandığı Âyetlerde Yaptığı Tahsisle

Muḳâtil b. Sulaymân'ın tahrif üzerinden tebşir konusunu, tahrif yahut tebşir bağlamında ele almak yerine tahsisle sınırlandırarak anlatmak, müfessirin akıl yürütme biçimini gösterebilir. Bu nedenle çalışmamızda tahsisi merkeze aldık. Müfessirin tahsis yaptığını göstermek, doğal olarak tahrif ve tebşir iddialarına da işaret etmek anlamına gelir. Bunu yaparken meseleyi kolayca anlamak ve aktarabilmek için tahsis yapılan kırk sekiz âyeti aşağıdaki şekilde tasnif ettik:

1. Sıla cümlelerinin tefsirinde yaptığı tahsisler
2. Deyimlerin ve deyimsel ifadelerin tefsiri konusunda yaptığı tahsisler
3. Kelimelerin içeriğini belirlerken yaptığı tahsisler
4. Zamirin mercii konusunda yaptığı tahsisler

2.1. Sıla Cümlelerinin Tefsirinde Yaptığı Tahsisler

et-Tefsîru'l-kebîr'de âyetlerdeki tahsisin ikisi sıla cümlelerinin tefsirindedir. el-Bakara suresi 76. âyette **بِمَا فَتَحَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ** "Allah'ın size verdiği" ibaresinin tefsirinde "Tevrat'ta Hz. Muhammed'e dair açıklanan hususlar hakkındadır" şeklinde bir kayıtla karşılaşmaktayız. Bu-

el-A'râf 7/157, el-Ankebût 29/48, Muhammed 47/32, el-Hadîd 57/24, es-Saf 61/8, el-Beyyine 98/4. Müfessirin tahsis çerçevesinde ilgi kurduğu 48 âyet ise şunlardır: el-Bakara 2/16, 2/40, 2/41, 2/42, 2/44, el-Bakara 2/76-77, 2/79, el-eBakara 2/83, 2/89, 2/91, el-Bakara 2/101, el-Bakara, 2/121, 2/129, el-Bakara 2/140, el-eBakara 2/159-160I-, Bakara 2/174-175, Âl-i İmrân 3/19, Âl-i İmrân 3/71, 72, 73, Âl-i İmrân 3/78, Âl-i İmrân 3/81, en-Nisâ 4/37, en-Nisâ 4/46-47, el-Mâide 5/13-15, el-En'âm 6/20, el-İsrâ 17/108, eş-Şuarâ 26/196, el-Ankebût 29/48-49, Muhammed 47/32, el-Fetih 48/29, el-Hadîd 57/24, es-Saf 61/8. Burada 39 âyet yer almaktadır. Ancak bu âyetlerden dokuz tanesi iki defa farklı kategorilerde tahsis bağlamında zikredilmektedir. Dolayısıyla 39+9= 48 tane tahsis örneği ortaya çıkmaktadır. Tekrarlayan âyetler şunlardır: el-Bakara 2/4, 2/42, 2/101, 2/121, 2/159, 2/174, Âl-i İmrân 3/72, 3/78, 3/81.

rada nakledilen bilgiye göre, Yahudiler Hz. Muhammed'in Tevrat'ta zikredildiği bilgisini gizlemek üzere kendi aralarında konuşmuşlardır.³³ Râġib el-İsfahânî'ye (öl. 502/XI.yy. ilk çeyreği) göre bahsi geçen ibare, Allah'ın onlara bahsettiği her türlü ilim anlamına gelmektedir.³⁴ Aynı surenin 77. âyetinde *مَا يَسْرُونَ وَمَا يُغْلَبُونَ* "gizledikleri ve ortaya döktükleri" ibaresinde gizlenen husus ise Muḳātil'e göre Hz. Peygamber'in tebşiridir.³⁵ Dikkat edildiği üzere Muḳātil tahsisi Yahudilerin eylemlerinde özelleştirmeye gitmiş, muhatap kitlede tahsis yapmamıştır.

2.2. Deyimlerin ve Deyimsel İfadelerin Tefsiri Konusunda Yaptığı Tahsisler

Muḳātil b. Suleymān'ın "Allah'ın nurunu söndürmek, âyetleri az bir paha karşılığında satmak, batıla hakkı karıştırmak, Kitab'ı okurken dillerini eğip bükmek" deyimleriyle birlikte "Kitab'ı elleriyle yazmak, Kitab'ı okumak, Kitap'ta indirileni gizlemek / Kitap'ta gizlenen şeyler, şahitliği gizlemek, ahdi tutmak, batıla uyanların şüphelenmesi" olmak üzere toplam on iki yerde tahsis yaptığını tespit ettik.

es-Saf 8. âyette *يُرِيدُونَ لِيُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ* "Ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmek isterler" cümlesini müfessir "Yahudiler ve Hıristiyanlar Tevrat'ta ve İncil'de yer alan Hz. Muhammed'in meselesini³⁶ ve onun dinini gizlerler" şeklinde yorumlamaktadır.³⁷ Bu te'vil aynı zamanda tahsis örneğidir. Müfessir geniş anlam alanına sahip bir ifadenin içeriğini daraltmaktadır. Onun zihninde "Allah'ın nuru" terkibi, tebşir meselesine işaret etmektedir. Fakat mezkûr terkip bağlamı içerisinde okunduğunda, bununla asıl kastedilenin Kur'an olduğu açığa çıkmaktadır. Tebşir meselesi ise Kur'an'ın muhtevasından bir kesittir. Dolayısıyla müfessir bütünün bir parçasını esas almaktadır. Buradaki terkinin Kur'an anlamına geldiğini iddia eden Taberî, es-Saf suresinin altıncı âyetinde kâfirlerin Kur'an'ın kökeniyle ilgili tartışmalarına es-Saf suresi 8. âyette cevap verildiğini söylemektedir. Onların Kur'an'ın sihir olduğu yönündeki iddiaları ve konuşmaları, ağızlarıyla Allah'ın nurunu söndürmeye benzetilmiştir. Bu konuşmalar içerisinde tebşir konusunun olması da mümkündür. Nitekim es-Saf 6. âyette Hz. İsa'nın Hz. Muhammed'i müjdelediği bilgisi yer almaktadır. Bu durumda kâfirlerin bakış açısına göre Kur'an'ın bildirdiği tebşir meselesi de dâhil olmak üzere bütün Kur'an sihirdir.³⁸

Deyimde yapılan tahsise *لَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا* cümlesinde yer alan "âyetlerimi az bir paha karşılığında satmayın" cümlesi örnek gösterilebilir. Müfessire göre bu ifadeler Hz. Muhammed'in sıfatının, tebşirinin ve peygamber olarak gönderilmesinin gizlenmesini dile getirir.³⁹ el-Bakara 174. âyette *وَيَشْتَرُونَ بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا* "onu az bir pahaya satıyorlar" cümlesi, Muḳātil'e göre basit dünya menfaati karşılığında Hz. Muhammed'i inkâr etmek demektir.⁴⁰ Bu ifade âyette kendinden önceki "gizlemek" eylemine atfedilmiştir. Dolayısıyla gizlenen nesneye verilen anlam, matufa verilen anlamı da etkilemektedir.

³³ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/59.

³⁴ Ebu'l-Ḳāsim Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal b. Râġib el-İsfahânî, *Tefsîrü Râġib el-İsfahânî*, thk. Muhammed Abdülazîz Besyûnî (Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb,1999), 1/236.

³⁵ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/59.

³⁶ Muḳātil b. Suleymān *et-Tefsîru'l-kebir*'de tebşirle irtibatlandırıldığı âyet yorumlarında, "mesele" kelimesini kullanmaktadır. Bununla Hz. Muhammed'in kutsal kitaplarda müjdelenmesini kastetmektedir. Tespitlerimize göre, tebşir kelimesi bu çerçevede kavram olarak ilk dönem tefsirlerinde kullanılmamaktadır. Tebşir kelimesinin Hz. Muhammed'in kutsal kitaplarda müjdelendiğini ifade etme amacıyla ilk kullanımı Ebû Hayyân'ın *Tefsîrü'l-Bahrü'l-Muhîr* adlı tefsirinde Araf suresi 7/157. âyetin tefsirindedir. bk. Ebû Hayyân Muhammed b. Yûsuf Endelüsî, *Tefsîrü'l-Bahrü'l-Muhîr*, thk. 'Âdil 'Ahmed 'Abdülmursaberd & 'Ali Muhammed Ma'raz (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 4/ 402.

³⁷ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān* 3/356.

³⁸ Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd el-'Âmülî et-Taberî el-Baġdâdî, *Câmiü'l-Beyân an Te'vili 'Âyi'l-Kur'an*, thk. 'Abdullah b. 'Abdü'l-Muhsin et-Türkî (Ķâhire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabîyyeti ve'l-İslâmiyye, 2001), 22/613-14.

³⁹ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/44, 59, 208, 302. Söz konusu deyim kullanıldığı âyetler şunlardır: el-Bakara 2/41, el-Bakara 2/79, Âl-i İmrân 3/187, el-Mâide 5/44.

⁴⁰ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/93.

Muḳâtil bağlamı çok önemli bir tefsir unsuru olarak gördüğü için el-Mâide 15. âyetteki *مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ* "Kitap'tan gizlediğiniz şeyler" ifadesini; aynı surenin 13. âyetiyle uyumlu bir biçimde tefsir etmiştir.⁴¹ Bu durumda âyetteki cümlede, Kitap'ta gizlenen şey Hz. Muhammed'in tebşiridir. el-Mâide 15. âyette "Tevrat'ta saklanan şeyler" in mahiyetiyle alakalı Taberî recm yorumunu nakletmektedir.⁴² Anlaşıldığına göre Muḳâtil, metinlerin dilsel delâletlerini öteleyecek kadar bağlama önem vermektedir.⁴³

Kutsal kitapların tahrifi bağlamında zikrettiği pek çok âyette Muḳâtil sözü, asıl varmak istediği noktaya; Hz. Muhammed'in tebşiri konusuna getirmektedir. Örneğin el-Bakara 42. ve Âl-i İmran 71. âyetlerde *وَلَا تَلْبِسُوا الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ* "hakka batıla karıştırmayın" deyimini, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin Yahudiler tarafından gizlenmesi şeklinde anlamlandırmıştır.⁴⁴ Aynı ifadenin Taberî tarafından yapılan yorumunda, Muḳâtil'in yaptığı anlam daraltmasına rastlanmamaktadır. Taberî'ye göre hakkın batıla karıştırılması, Yahudilerin Hz. Muhammed'in peygamber olarak gönderildiğini kabul etmeleri buna karşın onun kendilerine peygamber gönderilmediğini iddia etmeleridir. Taberî naklettiği farklı rivâyetlerde hak ve batılın karışmasını; doğrunun ve yalanın iç içe girmesi, İslam'ın Yahudilik ve Hıristiyanlıkla karışması şeklinde izah etmektedir. Ayrıca Taberî tefsirinde yer verdiği nakillerde hakkın batıla karıştırılmasıyla kastedilenin, Tevrat'ın orijinal nüshasında elleriyle yazmak suretiyle yapılan tahrif olduğunu dile getirmektedir. Her ne kadar Taberî farklı yorum örnekleri arasında Muḳâtil'in iddiasını destekleyecek rivâyete yer verse de bu durum onu diğer anlamları nakletmekten alıkoymamıştır.⁴⁵ Dolayısıyla söz konusu ifadelerin umumî bir içeriğinin olduğunu ancak Muḳâtil'in bu içeriği göz ardı ettiğini söylemek mümkündür.

Muḳâtil'in pasaj bütünlüğü konusundaki tutumu, tahsis yaptığı âyetlerin tefsirinde dikkat çekmektedir. Kendinden önceki âyetle ilgi kurarak el-Bakara 44. âyette *تَتْلُونَ الْكِتَابِ* ifadesini 'Hz. Muhammed'in müjdelenmesinin ve sıfatının izah edildiği Kitap'ın okunması şeklinde' anlamıştır.⁴⁶ Fakat *تَتْلُونَ الْكِتَابِ* "Kitap'ı okuyorsunuz" ibaresinde yer alan "Kitap", Tevrat'ın tebşirden bahseden âyet(ler)inin bütününe yönelik bir içeriktir.⁴⁷ Benzer şekilde

⁴¹ Muḳâtil b. Sulaymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Sulaymân*, 1/286-288.

⁴² Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 8/262.

⁴³ Muḳâtil b. Sulaymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Sulaymân*, 1/288. Muḳâtil'in tahrif kelimesine farklı anlam takdir etmesini eleştiren fakat bunun sebebini tahlil etme çabası olmayan bir çalışma için bk. Nickel, "Early Muslim Accusations of Tahrif: Muḳâtil ibn Sulayman's Commentary on Key Qur'anic Verses", 207. Öyleyse müfessir kalıp ifadeleri her zaman aynı biçimde tefsir etmemektedir. Bu yargıyı destekleyen bir başka örnek de el-Bakara 2/75. âyette geçen *وَقَدْ كَانَ فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ يُحَرِّفُونَهُ* cümlesinin tebşirle izah edilmemesidir. Muḳâtil'e göre bu âyette Hz. Musa dönemine ait bir olay anlatılmaktadır. Bu olayda İsrailoğulları Hz. Musa'dan Allah'ın sesini duyma talebinde bulunmuşlardır. Onların bu taleplerinden vazgeçmeleri tahrif kelimesiyle ifade edilmektedir. bk. Muḳâtil b. Sulaymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Sulaymân*, 1/57-58) Oysa Muḳâtil sonrası sistemleşen İslami literatürde bu âyet kutsal kitabın tahrifi bağlamında ele alınmaktadır. (bk. Tarakçı, "Tahrif", 422) Müfessirin bu âyeti tahrifle ve tebşirle ilgili görmemesi, Kur'an'da Mekke Yahudileri ile İsrailoğullarına yapılan atıflar arasında ayırım gözetmesinden kaynaklanabilir. Bu tahminimizi güçlendirecek başka unsurlar da vardır. Örneğin el-Bakara 2/59 ve el-A'râf 7/162. âyetlerde *فَبَدَّلَ* ifadelerinin yorumunda da müellif Hz. Muhammed ile ilişki kurmamaktadır. Ona göre bu âyetler, İsrailoğullarının durumunu anlatmaktadır. bk. Muḳâtil b. Sulaymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Sulaymân*, 1/51-52, 420) Dolayısıyla müellif tahrifin çeşitlerinden biri sayılan "tebdil" kelimesini Hz. Peygamber ile ilişkilendirmediği kutsal kitapların tahrifi meselesine değinmemektedir. Buradan çıkan netice, müfessirin asıl amacının modern anlamda kutsal kitap eleştirisi olmadığıdır. Nitekim onun eleştirileri Tevrat'a yöneltilen kronolojik sıralamada yanlışlık, Tevrat'ın kökeni, bilgi hataları, üslup ayrılığı, çelişkiler, anakronizm (Baki Adam, "Tevrat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021) gibi hususları içermektedir.

⁴⁴ Muḳâtil b. Sulaymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Sulaymân*, 1/45, 176.

⁴⁵ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 1/606-7; Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 5/492-93.

⁴⁶ Muḳâtil b. Sulaymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Sulaymân*, 1/45.

⁴⁷ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 1/616.

1012 | Ayşe Uzun. Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine...

Muḳātil, Āl-i İmran 72-73. âyetlerde Hz. Peygamber'in Tevrat'ta sıfatlarıyla zikredildiğini iddia etmektedir.⁴⁸ Oysa aynı âyetleri Taberî, Hz. Peygamber'e inanmak yahut onu inkâr etmekle alakalı görmektedir.⁴⁹ Hâsılı Muḳātil'in tebşir konusundaki önkabülü, onu pek çok âyetin tefsirinde zihnindeki yargıyı destekleyecek biçimde yorum yapmaya sevk etmiştir.

Tebşirin merkeze alındığı diğer yorum örnekleri, el-Bakara 140. ve 174. âyetlerdeki *كُتِبَ شَهَادَةٌ* “*şahitliği gizledi*” ve *يَخْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنَ الْكِتَابِ* “*Allah'ın kitapta bildirdiğini gizliyorlar*” ibarelerinin tefsirindedir. Muḳātil bu ibarelerde Hz. Peygamber'in müjdelendiği bilgisinin Tevrat ve İncil'de gizlendiğini söyler.⁵⁰ Ancak el-Bakara 140. âyette Fahreddin Râzî'ye göre şahitlik meselesi tebşirle değil, Tevrat ve İncil'in nüzulünden önce gönderilen İbrahim, İsmail, İshak ve Yakup peygamberlerin Yahudi mi Hristiyan mı olduğu konusundaki tartışmayla alakalıdır.⁵¹ Öte yandan Suyûtî bu âyette bahsi geçen şahitlik meselesini İslam ve Hz. Muhammed ile tefsir eder.⁵² el-Bakara 174. âyette zikredilen “gizlenen şahitlik” ise Hz. Peygamber'in tebşirine işaret edebileceği gibi Tevrat'ta ahkâmla ilgili recm, hadler ve benzeri farklı konulara da hamledilebilir.⁵³ Zikredilen farklı görüşler ibarelerin çeşitli anlamlara gelmesinin muhtemel olduğunu göstermektedir. Fakat Muḳātil'in ibarelerin muhtemel anlamlarını terk edip tek bir anlama indirgemesi, hem özneliğin onda çok baskın bir özellik olduğuna hem de tahsise olan ilgisine işaret etmektedir.

2.3. Kelimelerin İçeriğini Belirlerken Yaptığı Tahsisler

Muḳātil b. Suleymān Tevrat'ta Hz. Muhammed'in müjdelenmesi çerçevesinde yorumladığı âyetlerde hidâyet/dalâlet, hak/bâtıl, iman/küfür, âyet, kelime, cimrilik, ilim, vaat, beyan, yüz çevirmek ve Allah'ın kitabı ibarelerini izah ederken on sekiz yerde tahsis yapmıştır.

Muḳātil el-Bakara 16. âyette zikredilen *أُولَئِكَ الَّذِينَ اسْتَرَوْا الضَّلَالَةَ بِالْهَدْيِ* “*hidâyete karşılık dalâleti satın aldılar*” cümlesini, Hz. Peygamber'in sıfatının Tevrat'ta zikredildiğini bilen Yahudilerin, peygamberin İshak oğullarından değil de Araplardan gönderilmesiyle oluşan kısıkanlıklarından bahisle yorumlamaktadır.⁵⁴ Ona göre hidâyet, Hz. Muhammed'in peygamberliğini izhar etmek anlamına gelirken, dalâlet bu bilgiyi gizlemektir. Nitekim müfessir hidâyet ve dalâlet kelimelerini el-Bakara 175. âyette de buna benzer şekilde yorumlamıştır.⁵⁵ Burada *hidâyet*e peygamber gönderilmeden önce ona iman etmek, *dalâlet*e ise peygamber gönderildikten sonra onu inkâr etmek anlamını vermiştir. Ayrıca el-Bakara 159. âyette de *hüdâ* kelimesini Tevrat'ta Hz. Muhammed'e dair anlatılan hususlar şeklinde tefsir etmektedir.⁵⁶ Yine Muhammed 32. âyette hedy kelimesine Hz. Muhammed'in nebi olduğu bilgisinin Tevrat'ta yer alması anlamını takdir etmiştir.⁵⁷ Oysa hidâyet ve dalalet kelimeleri tefsirlerde, iman / küfür⁵⁸ mağfiret / azab⁵⁹ şeklinde genel ifadelerle izah edilmiştir. Anlaşıldığına göre müellifin bahsi

⁴⁸ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/176-77.

⁴⁹ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 5/496-501.

⁵⁰ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/82, 92-93.

⁵¹ Ebû Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer Fahreddin er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr/Mefâtiḥü'l-Ġayb* (Dârü'l-Fikr, 1981), 4/97.

⁵² Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebi Bekr Suyûtî, *ed-Dürü'l-Mensûr fî't-Tefsîr'il-Mensûr*, thk. 'Abdullah b. 'Abdü'l-Muhsin et-Türkî (Kâhire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l- 'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, Kâhire, 2003), 1/730.

⁵³ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Mîzan Yayınları, 2005), 1/314-15.

⁵⁴ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/34-35.

⁵⁵ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/93.

⁵⁶ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/89.

⁵⁷ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 3/241.

⁵⁸ Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb Mâverîdî el-Basrî, *en-Nüket ve'l-'Uyûn Tefsîrü'l-Mâverîdî*, thk. es-Seyyid 'Abdülmaksûd b. 'Abdürrahîm (Beyrut: Dârü'l-Kütübü'l-İlmiyye), 1/224.

⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/315.

geçen kelimeleri peygamberle ilişkilendirerek yorumlaması âyetlerin bağlamına sadakatin-den kaynaklanmaktadır. Fakat görüldüğü üzere bağlama aşırı sadakat, pek çok manaya gelebilecek kelimelerin tek bir anlamla tahsis edilmesi sonucunu doğurmuştur.

et-Tefsîru'l-kebîr'de yer alan tahsis örneklerini en-Nisa 46 ve el-Mâide 13. âyetlerde geçen *يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ* "kelimeleri yerlerinden kaydırmak" ifadesinde de görmek mümkündür. Bu âyetlerde "kelime" Hz. Peygamber'in sıfatı olarak tefsir edilmektedir.⁶⁰ Fakat Arapçada "kelime / الكلم", "الكلمة"nin çoğuludur. Burada "kelime" ile kastedilen Tevrat'tır.⁶¹ Muḳâtil ise Tevrat anlamına gelen umum ifadeyi Tevrat'ta zikri geçen bir konuya hasretmiştir.

el-Hadîd 24. âyette "البخل / cimrilik" kelimesi Muḳâtil'e göre Peygamber'in nübüvvetinin gizlenmesi anlamına gelmektedir.⁶² Görüldüğü üzere müellif kelimenin akla gelen ilk anlamını vermek yerine mecaza yönelmiştir. Yine en-Nisa 37. âyetteki *الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبَخْلِ* "insanlara cimriliği öğütleyenler" cümlesi bütünüyle tebşire odaklı yorumlanmıştır.⁶³ Müfessire göre burada cimrilik, Hz. Peygamber'in müjdelendiği bilgisinin gizlenmesi ve bu bilginin Tevrat'tan silinmesidir. Âyetin devamında *وَيَكْتُمُونَ مَا اتَّيَّهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ* "Allah'ın kendilerine lütfettiklerini gizleyen" cümlesinde *فَضْلِهِ* kelimesi Muhammed'in sıfatı olduğu söylenmiştir.⁶⁴ Bu yorumda sorun teşkil eden nokta, pek çok manaya mütehammil "fadl" kelimesinin tek bir anlamı indirgenmesidir. Teknik ifadesiyle tahsis diye ifade edilen bu indirgeme faaliyeti, Muḳâtil'in zihninde tebşir probleminin nereye uzandığını göstermesi bakımından manidardır. Aynı âyetin İbn Abbas'a isnat edilen yorumunda cimrilik konusu, ilk akla gelen somut anlamıyla izah edilmiştir. Yahudi ileri gelenlerinin, Allah'ın verdiği rızık harcama konusunda cimrilik yaptıkları anlatılmaktadır. Ayrıca "fadl"ı takdir edilen anlam, Yahudilere Hz. Peygamber hakkında ve diğer konularda verilen bilgidir.⁶⁵

Muḳâtil'in zihninde tebşir konusu adeta Tevrat'ın nüzulünün birincil gerekçelerinden görüldüğü için müfessir pek çok âyeti tebşir eksenli tefsir etmekte bir beis görmemektedir. Nitekim müfessir, el-İsra 108. âyette *إِنْ كَانَ وَعْدُ رَبِّي لِمَفْعُولٍ* "Rabbimizin va'dinin gerçekleşmesi" ibaresindeki "va'd" kelimesinin, Tevrat'ta Hz. Peygamber'e Kur'an'ın indirileceğinin vaat edilmesi anlamına geldiğini⁶⁶ iddia etmektedir. Âl-i İmrân 81. âyette "Allah'ın peygamberlerden söz alması"nı Allah'a kulluk, risâleti kavimlerine tebliğ etmek ve insanları Hak dine çağırarak şeklinde anlamaktadır. Fakat müellif bu genel ifadeyle yetinmemekte, Tevrat'ta Hz. Muhammed'in bildirildiğini ikrar etmeyi de buna dâhil etmektedir.⁶⁷

Muḳâtil el-Bakara 42. âyetin yorumunda *hak* ve *batıl* kelimelerini tebşir zaviyesinden değerlendirmiştir. Ona göre *hak* Muhammed ile alakalı bilginin bir kısmını ikrar etmek anlamına gelirken; *batıl* onunla ilgili bilgiyi gizlemek anlamındadır.⁶⁸

Kelimede yapılan tahsise el-Bakara 41. âyette geçen "âyetlerimi" *بآياتي* ifadesi örnek gösterilebilir. Muḳâtil'e göre mezkûr ibare Tevrat'ta müjdelenen Hz. Muhammed'in nübüvveti anlamına gelmektedir.⁶⁹ Fakat Muḳâtil'in bu şekilde tek anlama irca ederek yorumladığı kelime

⁶⁰ Ebu'l-Kasim Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed Zemahşerî, *el-Keşşâf an Haḳâiki Ğavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücûhi't-Te'vil*, (Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-Arabî, 2006), 1/232, 287.

⁶¹ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, II, 475; Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 3/53.

⁶² Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 3/326.

⁶³ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 1/229.

⁶⁴ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 1/229.

⁶⁵ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 7/22-25.

⁶⁶ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 2/276.

⁶⁷ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 1/179.

⁶⁸ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 1/45. Âl-i İmrân 71. âyetin tefsirinde Muḳâtil "hak" kelimesini benzer şekilde yorumlamıştır. Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 1/176.

⁶⁹ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 1/ 44-45.

1014 | Ayşe Uzun, Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine...

Kur'ân âyetinde çoğul zikredilmektedir. Bir bakıma müfessir âyetteki çoğul ifadeyi tekile indirgemek suretiyle tahsis yapmıştır. Zira آيات “âyetler” kelimesi onun yorumunda sadece tebşire işaret etmektedir.⁷⁰

Tebşir konusu Muḳātil'in düşünce sisteminde temel bir unsur olduğu için genel ifadeleri özel bir anlamla sınırlandırmakta mahzur görmemiştir. Bu tutumuna örnek olarak onun el-Bakara 101. âyette zikredilen كِتَابِ اللَّهِ ibaresinin tefsirinde yaptığı tahsis gösterilebilir. Ona göre bu ibare, Tevrat'ta Hz. Muhammed ile ilgili zikredilen konular anlamındadır.⁷¹ Diğer müfessirler bunu Tevrat'ın bütünü ile irtibatlandırmışlardır.⁷²

Muḳātil tahsis yaptığı pek çok âyetin tefsirinde olduğu gibi Âl-i İmrân 19. âyette de bütünü ele almak yerine onun bir bölümüne odaklanmıştır. Bu nedenle âyette “علم” kelimesine, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin açıklanması anlamını vermiştir.⁷³ Fakat bu ifadenin geniş çerçevede Kur'ân'a hamledilmesi mümkündür.

Muḳātil'in tahriften hareketle tebşiri vurguladığı tahsis örnekleri bunlarla sınırlı değildir. Müfessire göre el-Bakara 83. âyetin tefsirinde تَوَلَّيْتُمْ yüz çevirdiniz' cümlesinde yüz çevirme işi, Hz. Muhammed'in nübüvvetini ikrar etmemeleridir.⁷⁴ Tefsirde bağlama sadık olmasıyla öne çıkan Muḳātil yüz çevirme fiilinden önce âyette zikredilen hususları göz ardı etmiştir. Şâyet aynı âyette bahsi geçen, Allah'a kulluk, ana-babaya yakın akrabaya-yetlime-yoksula iyilik, insanlara güzel söz söylemek, zekât vermek ve namaz kılmak gibi Allah'ın İsrailoğullarından aldığı ahit konularına dikkat etseydi tek bir anlam üzerinde ısrarcı olmazdı.”

2.4. Zamirin Mercii Konusunda Yaptığı Tahsisler

Müfessir kimi zaman da zamirlerin mercii konusunda tahsise başvurmuştur. Muḳātil'in zamirleri yönlendirme konusunda yaptığı tahsisler dikkat çekecek boyuttadır. Onun on altı âyette zamirlerle alakalı tahsis yaptığı tespit edilmiştir. Örneğin el-Fetih 29. âyette مِثْلَهُمْ فِي التَّوْرَةِ “Tevrat'ta onların meselleri” ibaresinde مِثْلَهُمْ şeklinde çoğul zamir kullanılmışken âyetin yorumunda “hum / هم” “hüve / هو”ye dönüşür. Müfessir bu âyetin tefsirinde Tevrat'ta Hz. Muhammed'in sıfatının anlatıldığını iddia etmektedir.⁷⁵

Zamirlerin içeriğini müfessir tebşir düşüncesini merkeze alarak doldurmaktadır. Örneğin el-En'am 20. âyette يعرفونه “onu bilirler” cümlesinde “hu” zamirinin, Hz. Muhammed'in sıfatlarını anlattığını iddia etmektedir. Bu durumda Muḳātil'e göre çoğul bir içerik “o / tekil zamir” zamiriyle anlatılmıştır. Burada zamirle kastedilenin Hz. Muhammed olduğunun söylemek yerine daha hususi bir alana yani onun sıfatları meselesine girmişti. Aynı şekilde Muḳātil el-Bakara 121. âyette يتلونه “onu okurlar” cümlesinde “o” zamirinin Tevrat'ta Hz. Peygamber'in sıfatlarını anlattığını söylemektedir. Hâlbuki Muḳātil'i bu şekilde tahsis yapmaya sevk edecek bir muhassıs (tahsis delili)⁷⁶ âyette bulunmamaktadır. Aksine bu âyette “o” zamirinin Tevrat'ın genel muhtevasını anlattığına dair pek çok rivâyet vardır.⁷⁷ Müfessir el-Bakara suresi 121. âyette yer alan يُؤْمِنُونَ بِهِ “ona iman ederler” ibaresindeki zamirin peygambere râci olduğunu iddia etmektedir. Fakat âyette kitaptan bahsedilmektedir. Muḳātil kitabı gösteren

⁷⁰ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, 2/521-522.

⁷¹ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, 1/67.

⁷² Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 2/311-12; Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/187-88; er-Râzî, *Mefâtiḥü'l-Ġayb*, 3/218.

⁷³ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, 1/161.

⁷⁴ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, 1/60-61.

⁷⁵ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsīru Muḳātil b. Suleymān*, 3/254.

⁷⁶ Tahsis delilleri munfasıl ve muttasıl tahsis delilleri olmak üzere ikiye ayrılır. Muttasıl tahsis delilleri şunlardır: 1. İstisna 2. Şart 3. Sıfat 4. Gaye 5. Bedel 6. Mefuller 7. Hal 8. Temyiz 8. Atf-ı Beyan Munfasıl tahsis delilleri ise şunlardır: 1. Duyular (his) 2. Akıl 3. Şer'î deliller Detaylı bilgi için bk. Ferhat Koca, *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis (Daraltıcı Yorum)* (İstanbul: İsam Yayınları, 2011), 181-352.

⁷⁷ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 2/494.

zamiri peygamberle ilişkilendirmiştir.⁷⁸ Bütün bu örnekler, Mukâtil'in muhtemel dönemsel koşulları dikkate alarak tebsiri vurgulama çabasının sonuçları gibi görünmektedir.

Muḳâtil b. Suleymân'ın tahsislerinden bir diğeri Âl-i İmrân 78. âyette *وما هو من الكتاب* "o, kitaptan değildir" cümlesindedir. Müfessire göre burada "هو" ile kastedilen, Hz. Peygamber'in Tevrat'ta zikredilen sıfatlarıdır. Fakat cümlenin genel bağlamı içinde, zamirin Tevrat'a değil de onun hususi bir meselesine hasredilmesini destekleyecek bir delil yoktur. Bilindiği üzere Arapça dil kaidelerinde cümle içerisindeki zamir, kendisine en yakın kelimeye irca edilir.⁷⁹ Fakat Muḳâtil cümlede geçen "Kitap" kelimesinin cümlede geçmeyen bir kesitine, muhtevasına odaklanmıştır. Ayrıca müfessir aynı âyetin devamında yer alan *وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ* "Bu, Allah katındandır" cümlesinde yer alan "hüve" zamirinin, Tevrat'ta Peygamber'in sıfatını silip bu sıfatın yerine yazdıkları başka sığata delalet ettiğini söylemektedir. Oysa aynı âyeti tefsir eden Taberî, Tevrat'ın tahrifiyle alakalı tebsir meselesine değinmediği gibi tahrif konusunu genel bir çerçeve içerisinde değerlendirmektedir. Taberî'ye göre Tevrat'ın tahrifiyle ilgili bütün yalan ve batıl söylemler "hüve" kapsamındadır.⁸⁰

Tahrif-tebsir konusu etrafında filolojik açıdan sorunlu diğere yorum örnekleri *et-Tefsîru'l-kebü'r*'de mevcuttur. Mesela eş-Şuarâ 196. âyette *وَإِنَّ لَفِي زُجْرِ الْأَوْلِيَيْنِ* "O öncekilerin kitaplarında vardır" cümlesinin izahında, zamirin Hz. Peygamber'i gösterdiği ve Hz. Muhammed'in sıfatının Tevrat'ta bulunduğu⁸¹ dile getirilmektedir. Fakat burada metin içi bağlam ve pasaj bütünlüğü göz önünde bulundurulduğunda, zamirin Kur'an'a işaret etmesi isabetli bir tercih olacaktır.

Muḳâtil aynı anlam alanı içerisinde olduğunu düşündüğü ve aynı pasajda yer alan âyetleri birlikte tefsir etmektedir. Bu nedenle en-Nisâ 47. âyetteki *مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ* "sizdekini doğrulamak üzere" ibaresini bir önceki âyette zikri geçen hususu göz önünde bulundurarak Hz. Muhammed'in Tevrat'ta nebi ve resul olduğu şeklinde anlamıştır.⁸² Oysa en-Nisa 47. âyette geçen *مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ* ifadesi, tefsir tarihinde dilbilimsel tefsir sahasında öne çıkmış Ebû Hayyân'ın tefsirinde tebsir gibi hususi bir konuyla değil aksine Tevrat'ın içeriğiyle⁸³ özellikle Tevrat'ın nazım ve içerik bakımından Kur'an'a muvafık kısımlarıyla ilişkilendirilmiştir.⁸⁴ Görüldüğü üzere Muḳâtil Kur'an'ın Tevrat'ı tasdik eden yahut Tevrat ile benzerlik arz eden tek bir yönü olduğu noktasından hareket etmektedir. Onun bakış açısına göre "معكم" sizdeki anlamına gelen muttasıl zamir Tevrat'ın muhtevasından bir kesiti içermektedir. Bu durumda Muḳâtil Tevrat anlamına gelen ifadeyi onun içeriğinden bir hususa indirgemek suretiyle tahsis yapmaktadır.

Tebşir meselesi müfessirin zihin dünyasında temel bir problem olduğu için pek çok âyeti bu istikamette yorumlamıştır. Müfessirin bilhassa muttasıl zamirlerin bitiştiği ibarelerin tefsirinde tahsise yönelmesi dikkat çekecek boyuttadır. Örneğin *مصدق لما معكم معهم* "onlardakini-sizdekini tasdik eden"⁸⁵ ifadelerinde müfessirin yaptığı izahlar ciddi anlamda tetkike muhtaçtır. Muḳâtil bu ifadeyi Hz. Muhammed'in ve onun Kur'an'ının⁸⁶ Tevrat'ta geçtiği ve bu

⁷⁸ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 1/75.

⁷⁹ Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'an* (Dımaşk: Dârü'l-Mustafa, 2008), 1/600.

⁸⁰ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 5/521.

⁸¹ Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 12/464.

⁸² Muḳâtil b. Suleymân, *Tefsîru Muḳâtil b. Suleymân*, 1/232.

⁸³ Ebû Hayyân Endelüsî, *Tefsîrü'l-Bahri'l-Muhit*, 3/277-278.

⁸⁴ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 3/254-255.

⁸⁵ el-Bakara 2/89, el-Bakara 2/91, el-Bakara 2/101, Âl-i İmrân 3/81.

⁸⁶ Muḳâtil "Kur'ânü Muhammed" ifadesinde görüldüğü üzere, "Muhammed'in Kur'an'ı" şeklinde kitabı Hz. Peygamber'e izafe etmektedir. Söz konusu kullanımın 14 âyetin tefsirinde geçtiği tespit edilmiştir. Bu âyetler sırasıyla şöyledir: el-Bakara 2/89, 2/91, 2/97, 2/136, 2/208; el-Mâide 5/48, 5/59; Hüd 11/17; er-Ra'd 13/31; el-eHac 22/78; el-Kasas 28/48; el-Ankebût 29/47; Fâtır 35/31-32. Yine "Kur'ânü Muhammed" ibaresine benzer bir diğere kullanım, "Kitâbu Muhammed"dir. Bu ifadeye en-Nisâ 4/136, el-Mâide 5/16 ve el-Ahkâf 46/30. âyetlerin tefsirinde yer verilmiştir. Bu ifadelerle irtibatlı olan üçüncü bir anlatım şekli de Beyyine 98/3. âyette zikredilen "suhufu Muhammed"dir. Bu

1016 | Ayşe Uzun. Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine...

hususların tasdik edilmesi gerektiği şeklinde anlamıştır. Bu ibarelerin tefsirinde Muḳātil, Hz. Muhammed'in Kur'an'ının ve bizatihi Hz. Peygamber'in Tevrat'ta zikredildiğini, yazılı olduğunu, onun nebi ve resul olduğunun Tevrat'ta kayıt altına alındığını söylemektedir.⁸⁷ Üstelik buna ilaveten, Yahudilerin "Tevrat'ta bulduğumuz nebinin adıyla" şeklinde dua ettiklerini iddia etmektedir.⁸⁸ Öte yandan ikinci asrın lügat ve nahiv âlimi Ferrâ (207/822) *مصداق لما معكم* ibaresini umum ifade eder biçimde Tevrat ve İncil şeklinde anlamaktadır.⁸⁹

Tebşiri ispat bağlamında zikredilen muttasıl zamirlerin bitiştiği diğer kalıp ifadeler *مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ / وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ / مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ* (*sana-onlara-size indirilen*)dir.⁹⁰ Bu ifadelerin içeriği de Hz. Peygamber'in Tevrat'ta sıfatının zikredildiği ve kendisine iman etmenin gerekliliği şeklinde tefsir edilmiştir. Anlaşıldığı kadarıyla Muḳātil bu ifadeleri yorumlarken bunları tahsis etmek için esbab-ı nüzul bilgisi ve kendi aklı dışında bir karineye dayanmamaktadır. Fakat "*Rabbinden sana indirilen*" *مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ* ifadesinde muhatap zamiri kullanıldığı için bu ibarede Tevrat'ın kastedildiğini iddia etmek oldukça zordur. Zira bu âyette doğrudan muhatap kabul edilen şahıs Hz. Peygamber'dir ve ona inen kitap Kur'an'dır. Aynı kalıbın muhatap ve gaip sığıyla kullanıldığı terkiplerinde de Tevrat'ın içeriği söz konusu olmamıştır.⁹¹

Zamirle yapılan tahsis örneklerinin biri de el-Bakara suresi 129. âyettedir. Bu âyette *رَسُولًا مِنْهُمْ وَابْعَثْ فِيهِمْ* "*onların arasından elçi gönder*" cümlesi, Hz. İbrahim'in duasında kastedilen şahsın Hz. Muhammed olduğu şeklinde tefsir edilmiştir.⁹² Müfessiri bu yoruma sevk eden unsur, *فيهم* "onların arasından" ibaresinde yer alan "onlar" zamirini Hz. İbrahim'in oğullarından İsmail ile bir anlamda Araplarla karşılaşmasından kaynaklanmaktadır. Şâyet Muḳātil'in bu yorumunu tahsis kabul etmeyip bunun murat edilen mana olduğunu kabul edersek yüzleşmek zorunda olduğumuz bir açmaz ortaya çıkmaktadır. Bağlam açısından bu âyette Arap coğrafyasına gönderilecek peygamberlerin söz konusu olduğu iddia edilebilir. Bu coğrafyaya Hz. İbrahim'in soyundan gönderilen ilk peygamber İsmail'dir. Hz. İbrahim'in kendine en yakın nesil olan oğlu Hz. İsmail'in peygamberliğine dua etmesi kendisine zaman itibarıyla daha uzak olan Hz. Muhammed'e dua etmesine kıyasla akla yatkındır. Ayrıca Mâturidî bu âyette "*فيهم*" ibaresini peygamberleri herhangi bir mekânla kayıt altına almadan umumi bir sahada yorumlamış, peygamberlerin kendi toplumlarına kendi dilleriyle gönderilmesi şeklinde açıklamıştır.⁹³

Muḳātil'in zamirlerin mercii konusunda yaptığı önemli bir diğer tahsis, el-Bakara 41. âyette *وَلَا تَكُونُوا أَوَّلَ كَافِرٍ بِهِ* "*onu ilk inkâr eden siz olmayın*" cümlesindedir. Ona göre burada inkâr edilmemesi emredilen şey/kişi yani cümlelerin nesnesi Hz. Peygamber'dir dolayısıyla zamir

verilerden hareketle Muḳātil b. Suleymān'ın Kur'an'ın isimlendirilmesi noktasında bir ayrım gözettilmesi söylenebilir. Bu ayrımın arka planında onun nüzul kronolojisi etkili olabilir. Bununla, Kur'an'ın nüzul sürecinde hacim ve içerik bakımından artışının farklı isimlendirmelere kapı aralayabileceğini ima etmekteyiz. Değinilmesi gereken bir diğer husus da Kur'an'ın Hz. Peygamber'e izafe edilerek kullanılmasının, Muḳātil'in Ehl-i Kitap'a karşı bir cevabi-naziresi mahiyetinde olabileceğidir. Zira Yahudiler İslam öncesi dönemde Araplara, İslamiyet'le birlikte ise Müslümanlara karşı Kutsal Kitap'a sahip olmakla övünmüşlerdir.

⁸⁷ Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/63-64, 67, 179.

⁸⁸ Bakara 2/89, Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/ 63.

⁸⁹ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ziyâd el-Ferrâ (207 /), *Me'âni'l-Kur'ân* (Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1983), 1/55.

⁹⁰ Mâide 64, 66, 68. âyetlerin tefsiri için bk. Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/310-12.

⁹¹ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 5/474-489.

⁹² Muḳātil b. Suleymān, *Tefsîru Muḳātil b. Suleymān*, 1/78.

⁹³ Mâturidî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 1/246. Tâhir b. 'Âşûr'a göre bu âyette kastedilen Hz. Muhammed'dir. Ona göre bu âyette yer alan dua bir önceki âyetteki duaya atf olduğu için söz konusu Hz. İsmail'in soyundan olmalıdır. Âyette "*فيهم*" ibaresi yerine "*فيهم*" kullanımının oluşunu da Hz. Peygamber'in risâletinin evrenselliğiyle izah etmektedir. Muhammed Tâhir b. 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: Dâru't-Tünûsiyye lî'n-Neşr, 1984), 1/ 722-23.

Hiz. Peygamber'e işaret etmektedir. Fakat Taberî cümleinin başında Kur'ân'ın zikredilmesi sebebiyle zamirin Kur'ân'a işaret ettiğini söylemektedir.⁹⁴ Kur'ân'ın muhtevasında Hiz. Muhammed'e dair pek çok âyetin varlıđı⁹⁵ göz önünde bulundurulursa Muḳâtil'in genel çerçeve yerine bu çerçevede yer alan konu başlıklarından birine değinmek suretiyle tahsis yaptığı anlaşılr.

Muḳâtil'in tefsirde benimsediği metodun onun tahsise yönelmesindeki etkisi vardır. Kur'ân tefsirinde Muḳâtil'in izlediği yöntemin tarihsel bağlama sadakat olduğu araştırmacılar tarafından pek çok kez dile getirilen bir husustur.⁹⁶ Onun bağlama sadık kaldığı⁹⁷ hatta bağlama sadık kalma pahasına âyetler arasında zoraki irtibatlar kurduđu⁹⁸ söylenmiştir. Ancak Kur'ân'ı tefsir ederken bağlama fazla bağlılığın imkânı tartışmalıdır. Anlaşıldığı kadarıyla, müfessirin bakış açısına göre, âyetlerin bağlamını inşa etmek için rivâyet malzemesi gerekmektedir. Ancak Kur'ân'ın bütün âyetleri hakkında rivâyet yoktur.⁹⁹ Ayrıca Kur'ân tefsiri sadece nüzul sebebi gibi rivâyetle değil aynı zamanda kelimelerin dilbilimsel anlamlarına riâyet etmekle yapılmaktadır. Fakat tebşir bağlamında örnek verilen âyetlerin yorumunda görüldüğu üzere kelimelerin lafzî anlamlarına dikkat edilmemiştir. Lugavî çerçeveyi aşmak anlamına gelen bu örnekler bağlama sadakatin her durumda işlevsel olmadığını göstermektedir. Üstelik tefsir-fıkıh usulündeki kaidelere göre ifade edecek olursak, bu yorum örnekleri umumî söyleme sahip bir âyetin anlamını sınırlandırmak anlamına gelmektedir. Nitekim lafzın delalet ettiği bütün fertleri içine alacak biçimde 'âmm olarak kullanılması Kur'ân diline ait özelliklerden biridir. Ancak karineler çerçevesinde umum ifadenin tahsis edilebileceği sonucuna varılabilir.

Sonuç

Tefsir tarihinin ilk tefsir örnekleri arasında sayılan *et-Tefsîru'l-kebir* adlı eser, diğer metinler gibi kaleme alındığı dönemin özelliklerini yansıtmaması bakımından önemlidir. Tefsirin, yazıldığı dönemin öne çıkan konularını ve tartışmalarını nakletmesi kayda değer bir husustur. Muḳâtil'in zihni gündeminde yer tutan kutsal kitapların tahrifi konusuna yaklaşımı, metin analizi yoluyla incelendiğinde, onun tahrifin tek boyutuyla, Hiz. Muhammed'in Tevrat'ta ve İncil'de müjdelenmesi meselesiyle ilgilendiği tespit edilmiştir. Muḳâtil b. Suleymân tebşir gizlendiği iddiasını pek çok Kur'ân âyetini tefsir ederken dile getirmektedir. Fakat o bu âyetlerden büyük bir kısmındaki ifadeleri, içeriğini daraltacak biçimde yorumlamakta, tefsir literatüründeki adıyla tahsis yapmaktadır. O otuz sekiz âyetin tefsirinde tahrif iddiasını ileri sürerken, elli iki âyetin tefsirinde de tebşir meselesine vurgu yapmaktadır. Bunlar arasından tahsise düştüğu âyet sayısı kırk sekizdir.

Kur'ân'da önceki kitapların tahrifi; 'tahrif, tebdil, dilini eğip bükme, gizlemek, karıştırmak' gibi ifadelerle anlatılmaktadır. Bununla beraber söz konusu tahrifin mahiyeti ve miktarı hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. *et-Tefsîru'l-kebir*'de bahsi geçen ifadeleri ele alan

⁹⁴ Taberî, *Câmiü'l-Beyân*, 1/602.

⁹⁵ Hiz. Peygamber Kur'ân muhtevasında pek çok defa zikredilmektedir. 171 defa "resul" kelimesi ve 39 defa "nebi" kelimesi Hiz. Muhammed'i anlatmak üzere Kur'ân'da zikredilmiştir. 25 âyette "irsâl" kalıbından fiillerle risâlet ona nispet edilmiştir. Ayrıca 13 âyette "yâ eyyühe'n-nebi", 2 âyette "yâ eyyühe'r-resûl" hitabı mevcuttur. bk. Bekir Topaloğlu, "Muhammed", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Erişim: 28 Şubat 2021).

⁹⁶ Halis Albayrak, "Mukatil b. Suleyman'ın Tefsirinde Söz-Muhatap-Anlam İlişkisi", *Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*, ed. Mahfuz Söylemez (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 85.

⁹⁷ Ömer Türker, *Erken Dönem Tefsirlerinde Tevil Sorunu -Mukâtil b. Süleyman'dan Hareketle Bir İnceleme-* (İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017), 63.

⁹⁸ Koç, *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi es-Sâlebî (427/1036) Tefsirinde Muḳâtil b. Suleymân (150/767) Rivâyetleri*, 48-49.

⁹⁹ Türker, *Erken Dönem Tefsirlerinde Tevil Sorunu -Mukâtil b. Süleyman'dan Hareketle Bir İnceleme-*, 68.

1018 | Ayşe Uzun, Tefsirde Tahsis: Muḳātil b. Suleymān'ın *Kitāb-ı Muḳaddes*'in Tahrifine...

Muḳātil b. Suleymān ise tahrifin mahiyetini özellikle Hz. Peygamber'in kutsal kitaplarda müjdelenmesi bağlamında değerlendirmektedir. Ancak o, tahrifi İncil'den ziyade Tevrat ekse-ninde yorumlamaktadır. Tevrat'a yönelttiği tahrif eleştirilerini Kur'ân âyetleri üzerine temel-lendiren müfessir, tahriften tebşire doğru giden bir kurgu içerisinde tefsir yapmaktadır.

Tebşir meselesini daha çok Medenî sureler bağlamında vurgulayan Muḳātil, tahrif suç-lamasını Medine Yahudilerine yöneltmektedir. Muḳātil'e göre Hz. Muhammed'in Arap kökenli oluşu Yahudilerin kıskançlığına sebebiyet verdiği için onlar Tevrat'ta onun müjdelendiği bil-gisini gizlemişlerdir. Ona göre bu gizleme eylemi, metin ve yorum düzeyinde tahrife tekabül etmektedir.

et-Tefsīru'l-kebir'de sıra cümlelerinin, deyimlerin, deyimsef ifadelerin, kelimelerin tef-sirinde ve zamirlerin merciini belirleme noktasında müellifin tahsis yaptığını tespit ettik. La-fızların anlamını daraltmak anlamına gelen tahsis, tefsirde zikredilen örnekler üzerinden açık bir biçimde görülebilir. Muḳātil'in tefsirde yaptığı tahsis, muhatap kitleye yönelik bir tahsis olmayıp Yahudilerin fiillerini kapsamaktadır.

Muḳātil'e göre tebşir düşüncesi, Kur'ân'ın önemli konuları arasında yer aldığı için hidâyet / dalâlet, hak / bâtil, cimrilik gibi pek çok kelimenin tefsirini o, tebşiri eksene alarak yapmıştır. Bu nedenle sık sık tahsise yönelmiştir.

Zamirlerin merciini belirleme hususunda yaptığı tahsisler de onun tefsirde umum ifa-deleri hususileştiren genel tutumunu teyit eder biçimdedir. Örneklerde de gösterdiğimiz üzere Muḳātil, genel ifadelerin dar bir kesitine odaklanmıştır. Bütün bu izahlardan hareketle, *et-Tefsīru'l-kebir*adlı tefsirde özellikle Tevrat'ın tahrifinin tebşir noktasında olduğundan yola çıkan Muḳātil'in, bu meseleyi lafızların anlamını daraltacak boyutta vurgulamasından dolayı ciddi bir tahsise yöneldiği söylenebilir. Biz bunu tahrifin tebşirinden tebşirin tahrifine sav-rulma şeklinde niteleyebiliriz. Muḳātil örneğinde de görüldüğü üzere tefsirde tahsis kimi za-man problem haline gelebilir, biz bunu bir müfessir ve bir konu üzerinden çalışmamıza konu edindik. Lakin tefsir tarihi boyunca ve bütün Kur'ân konuları bağlamında tahsisin hangi so-runlara yol açtığını görmek daha ayrıntılı ve özel çalışmalara ihtiyaç duymaktadır.

Kaynakça

- Albayrak, Halis. "Mukatil b. Suleyman'ın Tefsirinde Söz-Muhatap-Anlam İlişkisi". *Kur'an ve İslami İlimlerin Anlaşılmasında Tarihin Önemi*. ed. Mahfuz Söylemez 83-105. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- Adam, Baki. "Tevrat'ın Tahrifi Meselesine Müslüman ve Yahudi Cephesinden Bir Bakış". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 36 (1997), 359-404.
- Adam, Baki. "Tevrat". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tevrata>
- Adler, Elkan Nathan. *Jews in Many Lands*. Philadelphia: The Jewish Publication Society of America, 1905.
- Arık, Durmuş. *Buhara Yahudileri*. Ankara: Aziz Andaç Yayınları, 2005.
- Arsıntaş, Nuh. *İslam Toplumunda Yahudiler*. İstanbul: İz Yayınları, 2011.
- Athamina, Khalû. "Emevî Hilafetinde Arap İskânı". çev. Saim Yılmaz. *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 2 (2000), 203-226.
- Avcı, Casim. "Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed#16>
- Avcı, Casim. *İslâm-Bizans İlişkileri*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2003.
- Aydın, Mehmet, "Faraklit". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/faraklit>
- Aydın, Mehmet, "İncil ve Salib". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/incil-ve-salib>
- Cooper, Alanna E. *Negotiating Identity in the Context of Diaspora Dispersion and Reunion: The Bukharan Jews and Jewish Peoplehood*. New York: Columbia University, Doktora Tezi, 2000.
- Duygu, Zafer. *İslâm ve Hristiyanlık Hristiyanlara Göre İki Dinin Karşılaşması ve İlk Etkileşimler*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2021.
- Ebü Hayyân, Muhammed b. Yûsuf Endelûsî. *Tefsîrû'l-Bahrî'l-Muhît*. thk. 'Âdil 'Ahmed 'Abdûlmursaberd ve 'Ali Muhammed Ma'raz. 8 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993.
- Ebu'l-Hasan Mukâtil b. Suleymân b. Beşîr el-Ezdî el-Belhî. *Tefsîru Mukâtil b. Suleymân*. thk. Ahmed Ferid. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Eserî, Ekrem b. Muhammed. *el-Mu'cemü's-sağîr li-ruvâti'l-İmâm İbn Cerîr et-Taberî*. Ürdün: Dârü ibn Affân, h. 1425.
- Fahreddin er-Râzî, Ebû Abdillâh Fahreddin Muhammed b. Ömer. *Tefsîr-i Kebîr/Mefâtihi'l-Gayb*. 32 Cilt. Dârü'l-Fikr, 1981.
- Ferâhîdî, Hâlib b. Ahmed. *Kitâbü'l-'Ayn*. thk. 'Abdülhamîd Hindâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd. *Me'âni'l-Kur'ân*. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1983.
- Fischel, Walter J. "The Rediscovery of the Medieval Jewish Community at Firizkuh in Central Afghanistan". *Journal of the American Oriental Society* 85 (1965).
- Harman, Ömer Faruk. Ahd-i Atik. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ahd-i-atik>
- Johns, Anthony Hearle "Muqatil b. Sulayman". *The Qur'an: An Encyclopedia*. ed. Oliver Leaman. 428-429. Usa: Routledge, 2006.
- Kur'an-ı Kerim Meâlî, çev. Halil Altuntaş - Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı, 12. Basım, 2011.
- Kiraz, Celil. "Hz. Muhammed (Sav)'ın Önceki Kutsal Kitaplarda Müjdelmesi (Tebşirat)". *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001), 231-260.
- Koca, Ferhat. "Tahsis". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahsis>
- Koca, Ferhat. *İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis (Daraltıcı Yorum)*. İstanbul: İsam Yayınları, 2011.
- Koç, Mehmet Akif. *Tefsirde Bir Kaynak İncelemesi es-Sâlebî (427/1036) Tefsirinde Mukâtil b. Suleymân (150/767) Rivâyetleri*. Ankara: Kitâbiyât Yayınları, 2005.
- Lewis, Bernard. *İslam Dünyasında Yahudiler*. çev. Bahadır Sina Şener. Ankara: İmge Kitabevi, 1996.
- Mâtürrîdî Semerkandî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. 14 Cilt. İstanbul: Mîzan Yayınları, 2005.
- Mâverdî el-Basrî, Ebu'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habîb. *en-Nüket ve'l-'Uyûn Tefsîrû'l-Mâverdî*. thk. es-Seyyid Abdûlmaksûd b. Abdürrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, ts.
- Meral, Yasin. "Orta Çağ Yahudi Dünyasında İslam Algısı". *Mîlel ve Nihal* 10 (1) 2013, 71-89.
- Meral, Yasin. *Yahudi Geleneğinde Kur'an ve İbranice Kur'an Çevirileri*. Ankara: Divan Yayınları, 2016.
- Meral, Yasin. "Ortaçağ Yahudileri arasında Judeo-Arabik Kullanımı". *Bütün Yönleriyle Yahudilik*. 319-332. Ankara: Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2012.
- Meral, Yasin. *İbn Meymun'un Eserlerinde İslam ve Müslümanlar*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2012.
- Muhammed Tâhir b. 'Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*. 30 Cilt. Tunus: Dârü't-Tünûsiyye li'n-Neşr, 1984.

1020 | Ayşe Uzun. Tefsirde Tahsis: Muqâtil b. Süleymân'ın *Kitâb-ı Muqaddes*'in Tahrifine...

- Muhteseb, Hanan Abdülğaniy. *Muqâtil b. Süleymân ve Menhecuhü fi't-Tefsir*. Amman: Câmîatiü'l-Ulûmu'l-İslâmiyyeti'l-Âlemiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Nickel, Gordon. "Early Muslim Accusations of Tahrif: Muqatil ibn Sulayman's Commentary on Key Qur'anic Verses". *The Bible in Arab Christianity*. ed. David Thomas. 207-223. Leiden: Brill, 2007.
- Râğîb el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal. *Tefsîrü Râğîb el-İsfahânî*. thk. Muhammed Abdülaziz Besyûni. 5 Cilt. Tanta: Külliyyetü'l-Âdâb, 1999.
- Rustow, Marina. "Jews and the Muslims in the Eastern Islamic World". *History of Jewish-Muslim Relations: From the Origins to the Present Day*. ed. Abdelwahab Meddeb ve Benjamin Stora. Usa: Princeton University Press, 2013.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İslam Kaynaklarına Göre Hıristiyanlık" *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hiristiyanlik#7-islam-kaynaklarina-gore-hiristiyanlik>
- Sinanoğlu, Mustafa. "Reddiye". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/reddiye>
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *ed-Dürrü'l-Mensûr fi't-Tefsîril'l-Mensûr*. thk. 'Abdullah b. 'Abdü'l-Muhsin et-Türki. 17 Cilt. Kâhire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 2003.
- Suyûtî, Ebu'l-Fazl Celâlüddîn 'Abdurrahmân b. Ebî Bekr. *el-İtkân fi Ulûmi'l-Kur'an*. 2 Cilt. Dımaşk: Dârü'l-Mustafa, 2008.
- Taberî el-Bagdadî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerir b. Yezid el-Âmülî. *Câmiü'l-Beyân an Te'vili 'Âyi'l-Kur'an*. thk. 'Abdullah b. 'Abdü'l-Muhsin et-Türki. 25 Cilt. Kâhire: Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyyeti ve'l-İslâmiyye, 2001.
- Tarakçı, Muhammed. "İslam Kaynaklarında İncil Tartışmaları". *Müslümanlar ve Diğer Din Mensupları*. Ed. Abdurrahman Küçük. 239-263. Ankara: Türkiye Dinler Tarihi Derneği Yayınları, 2004.
- Tarakçı, Muhammed. "Tahrif maddesi," *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/tahrif--kitap>
- Tarakçı, Muhammed. "Tevrat ve İncil'in Tahrifi ile İlgili Kur'an Âyetlerinin Anlaşılması Sorunu". *Usûl 2* (2004), 33-54.
- Topaloğlu Bekir. "Muhammed". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/muhammed#5-kuran-ve-sunnete-gore-hz-muhammed>
- Türker, Ömer. "Muqâtil b. Süleymân". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://islamansiklopedisi.org.tr/mukatil-b-suleyman>
- Ömer Türker. *Erken Dönem Tefsirlerinde Tevil Sorunu -Mukâtil b. Süleyman'dan Hareketle Bir İnceleme-*. İstanbul: Endülüs Yayınları, 2017.
- Uğur, Hakan. *Tevrat'ın Kur'an'a Arzı*. Bursa: Emin Yayınları, 2011.
- Versteegh, Cornelis Henricus Maria *Arabic Grammar and Qur'anic Exegesis in Early Islam*. Leiden - New York - Köln: Brill, 1993.
- Yılmaz Vurgun, Seda. "Seyahatnamelerin Işığında Ondokuzuncu Yüzyılda Merv Şehri". *History Studies* 5/3 (2013), 241-254.
- Zand, Michael. "Bukharan Jews". *Encyclopedia Iranica*. Erişim: 28 Şubat 2021. <https://iranicaonline.org/articles/bukhara-vii>
- Zemahşeri, Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf an Hağâiki Gavâmizi't-Tenzil ve Uyûni'l-Ekâvil fi Vücuhi't-Te'vil*. 4 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-Arabî, 2006.